

Звіт презентує одержані дані в результаті обстеження, проведеного в Україні у 2009 році у рамках програми досліджень, яка здійснювалася з 2005 року як п'ятирічний проект, що реалізовувався Фондом «Нічії діти» та фінансувався Фондацією ОАК в семи країнах Східної Європи (Болгарія, Македонія, Молдова, Польща, Литва, Латвія та Україна) під назвою *Дитинство без насильства: покращення захисту дітей у Східній Європі*. Отримані дані були проаналізовані у порівнянні із результатами дослідження 2005 року. Докладніша інформація на сайтах www.fdn.pl та www.canee.net.

Методологія

Головна мета опитувань полягала у визначенні та оцінці ставлень громадськості, особливо фахівців, які працюють з дітьми, до проблеми жорстокого поводження з дітьми; досвіду спеціалістів у впровадженні інтервенцій в разі жорстокого поводження та насильства над дітьми та оцінюванні ними ефективності систем захисту дітей у їхніх країнах.

Опитування мали на меті знайти відповіді на наступні дослідні запитання:

- Як респонденти оцінюють масштаб широкої низки насильницької поведінки у країнах-учасницях?
- Як вони оцінюють динаміку різних аспектів жорстокого поводження з дітьми?
- Яким є рівень громадського прийняття контролю за поведінкою батьків по відношенню до своїх дітей?
- Як респонденти самі оцінюють свою позицію відносно застосування батьками тілесного покарання дітей?
- Як вони оцінюють здатність до швидкого реагування і компетентність різних професійних груп у сфері захисту дітей?

Дослідження складалося з двох частин:

1. Два комплексних запитання, які було поставлено представникам загальнонаціональної, репрезентативної вибіркової сукупності дорослих.

У кожній із семи країн, ставили два однакових запитання:

- Який відсоток дітей у вашій країні зазнає тілесного покарання (або побиття як покарання) у своїх сім'ях?
  - На вашу думку, побиття дитини, як покарання, є методом виховання, який:
    - 1) може застосовуватися щоразу, коли батько/мати вважає, що він буде дієвим;
    - 2) не слід застосовувати загалом, але є виправданим у деяких ситуаціях;
    - 3) ніколи не повинен застосовуватися;
    - 4) важко сказати.
2. Опитування позицій вчителів щодо жорстокого поводження з дітьми; у кожній країні вибірка складалася з вчителів, які працюють у початковій школі столичного міста.

У кожному столичному місті, було відібрано десять шкіл з різних районів, (за методом багаторівневої випадкової вибірки). Респондентами стали вчителі, із відібраних шкіл, яким роздали анкети самостійного заповнення (які в подальшому були повернуті координатору програми).

Анкета, розроблена Монікою Сайковською, раніше використовувалася у дослідницьких програмах Польщі у сфері жорстокого поводження та насильства над дітьми, складалася із 31-го пункту (Сайковська, Сімашко, 1998; Флудерська, Сайковська, 2001).

Думки українців про застосування тілесного покарання дітей

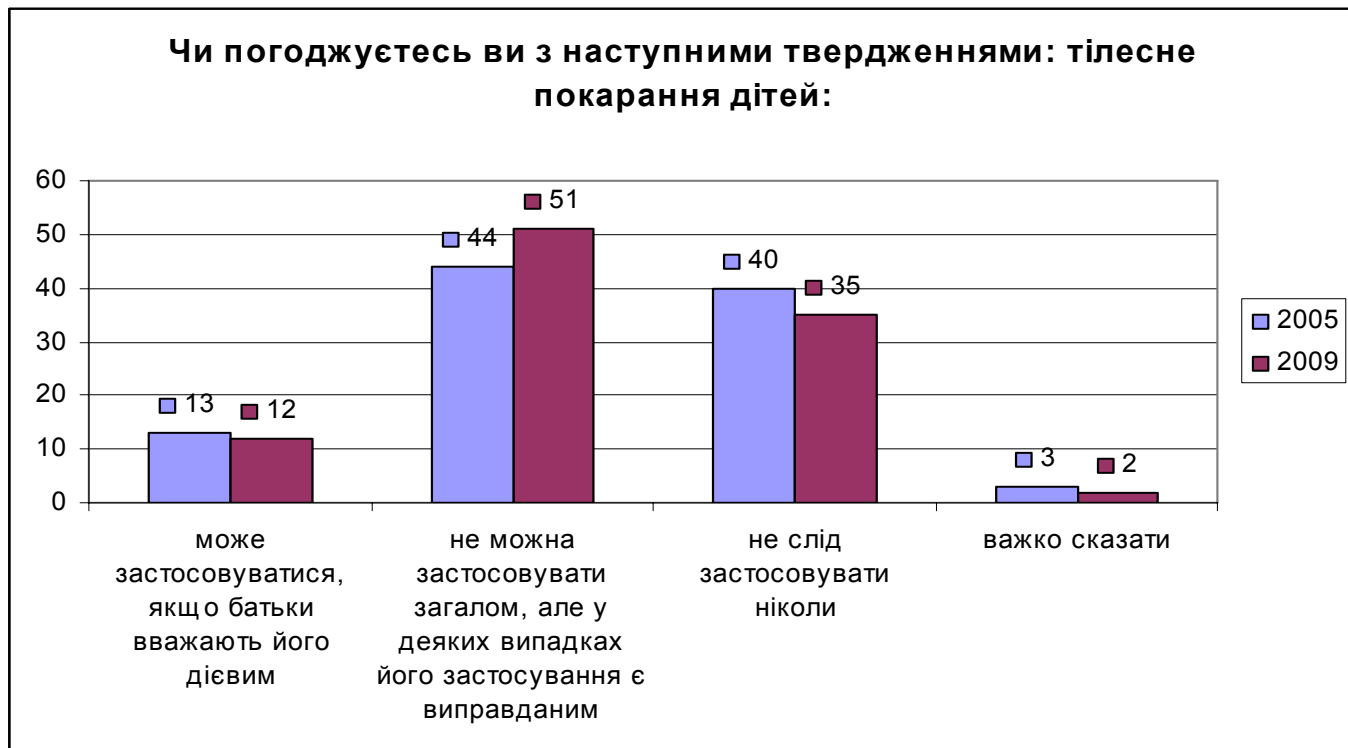
Обстеження позицій українців щодо вживання тілесного покарання дітей було здійснено у період з 6-го по 12-е липня 2009 року компанією "ADV Energy". Інформація збиралася під час індивідуальних інтерв'ю (віч-на-віч) за місцем проживання респондентів. Було опитано 1501 респондент, віком понад 25 років, які мали своїх власних дітей.

Більше половини дорослих українців (55% у 2009 році) вважають, що тілесного покарання зазнають понад 50% дітей в Україні (4 роки тому, такої думки дотримувались лише 34% української вибірки), що свідчить про тенденцію значного погіршення становища дітей.

Діаграма І. Оцінка поширеності застосування тілесного покарання дітей в Україні.

На жаль, оцінка тілесного покарання як методу виховання дитини змінилася, і тілесне покарання наразі ширше визнається, проте, зміна є не значною. Близько 51% (44% у 2005 році) українців все ж таки вважають, що воно є виправданим у деяких ситуаціях, і лише 35% (40% у 2005 році) вважають, що його ніколи не слід застосовувати.

Діаграма II. Оцінка тілесного покарання як методу виховання дитини.

Результати опитування думок українців про застосування тілесного покарання дітей свідчать, що велика частка всього дорослого населення все ще схвалює його використання у деяких ситуаціях. Разом з тим, дедалі більше людей вважають, що рівень поширення тілесного покарання зростає: що може бути наслідком збільшення економічної та соціальної нестабільності в Україні.

Ставлення вчителів до тілесного покарання дітей

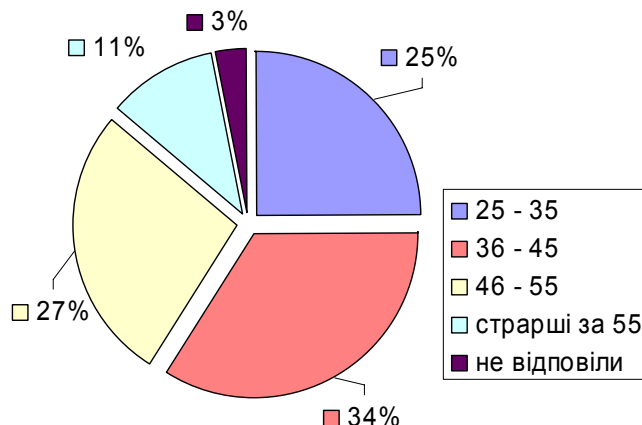
Вибіркова сукупність

Опитування 2009 року проводилося на основі вибірки з 213 вчителів. Переважну більшість вибірки (96%) склали жінки, так само, як і в дослідженні 2005 року (85%), вчителі до 45 років становили найбільшу підгрупу респондентів (59%).

Респонденти за статтю

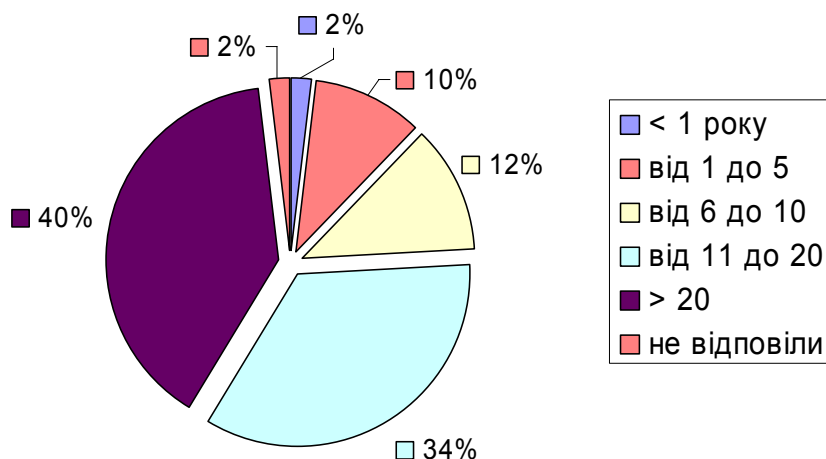

Респонденти за віком

Порівняно із дослідженням 2005 року, група вчителів з великим професійним досвідом (понад 10 років) значно зросла – з 41% до 75%. Майже троє з чотирьох респондентів повідомили, що працюють вчителями понад 5 років.

Роки досвіду роботи в нинішній професії

Більшість респондентів (81%) мають своїх власних дітей (у порівнянні із 2005 роком ця група збільшилася на 19%). 74% респондентів охарактеризували себе як віруючі або глибоко віруючі (незначне зниження у порівнянні із 2005 роком), 16%

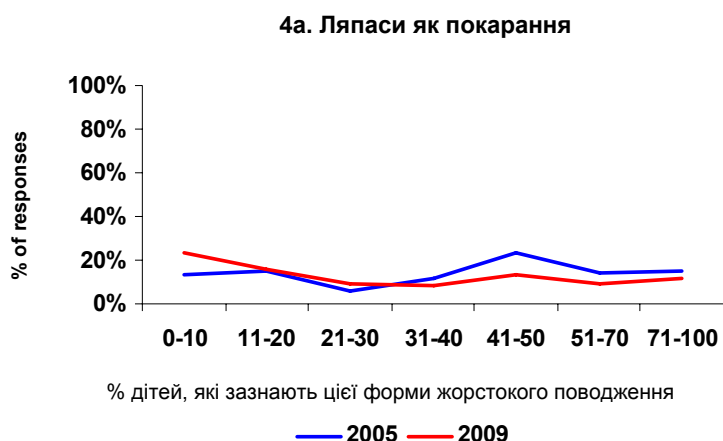
вагаються щодо релігії, а 4% - як невіруючі; 6% вчителів не відповіли на це запитання.

Поширеність жорстокого поводження з дітьми

Як сприймається жорстоке поводження з дітьми респондентами? Чи вважають вони його серйозною соціальною проблемою? Що змінилося за останні 4 роки? Рівень усвідомлення важливості проблеми жорстокого поводження з дітьми має безпосередній вплив на реакцію вчителів щодо цього явища. Вчитель, який вважає, що жорстоке поводження з дітьми є незначною проблемою, може ігнорувати або недооцінювати його ознаки, а отже, не спроможний допомогти дитині, яка цього потребує.

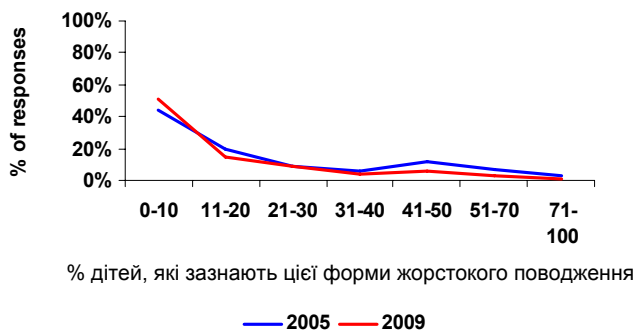
У одному із перших запитань, респондентам запропонували оцінити поширеність і динаміку проблеми жорстокого поводження з дітьми. Як показано нижче (Діаграми 4а – 4h), думки вчителів розходяться щодо відсотка дітей, які зазнають жорстокого поводження. За останні 4 роки, оцінка ними рівня поширення різних форм жорстокого поводження з дітьми в Україні суттєво не змінилися.

Діаграма 4. Оцінка рівня поширення різних форм жорстокого поводження з дітьми – у відсотках – причому, загальна чисельність дітей в Україні складає 100%.

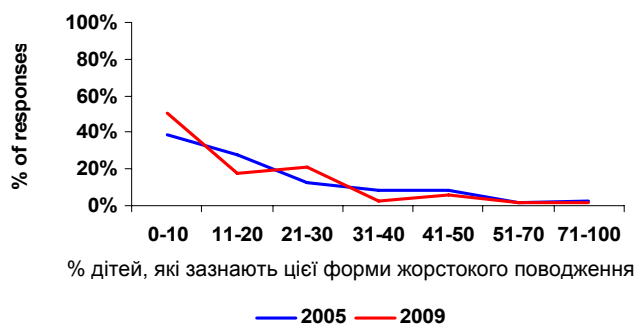

Респондентам в Україні було найважче визначити рівень ляпасів як покарання. Відповідно до 24% респондентів, менш як 10% українських дітей зазнають такої форми жорстокого поводження (14% у 2005 році).

4b. Суворе тілесне покарання

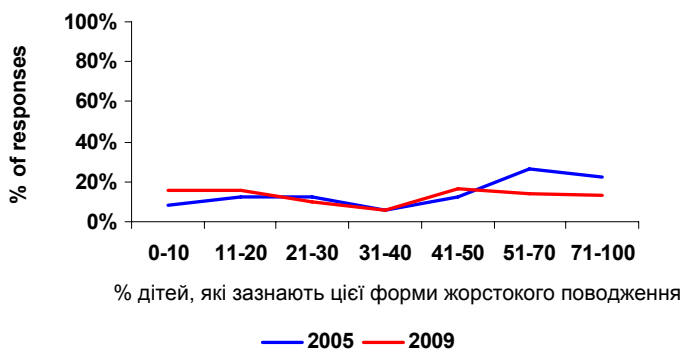

4c. Ляпаси

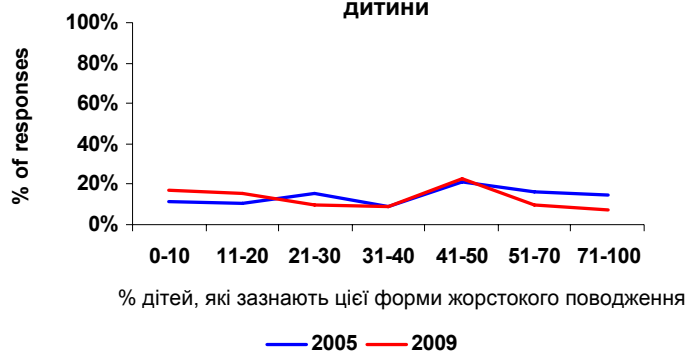

Найоптимістичніші оцінки пов'язані із поширенням суворого тілесного покарання та ляпасів, і найбільша частка респондентів (50%) вважає, що цю форму жорстокого поводження зазнають менш як 10% дітей в Україні.

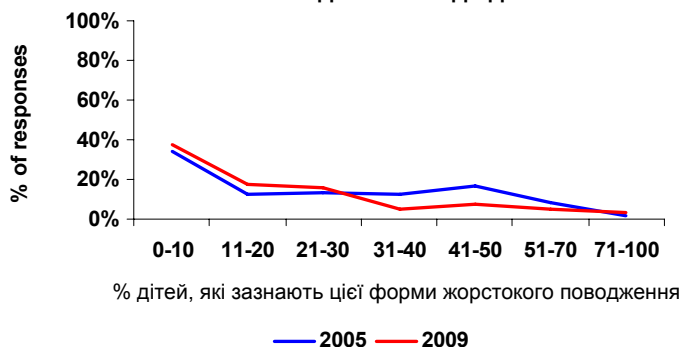
4d. Обзивання, словесне приниження

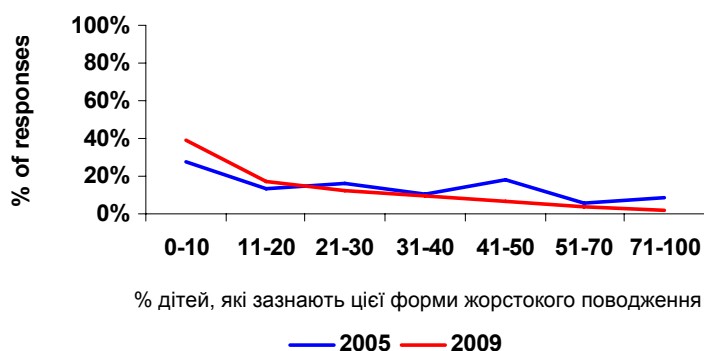
4e. Відсутність інтересу до проблем дитини

4f. Невиконання обов'язків по відношенню до дитини

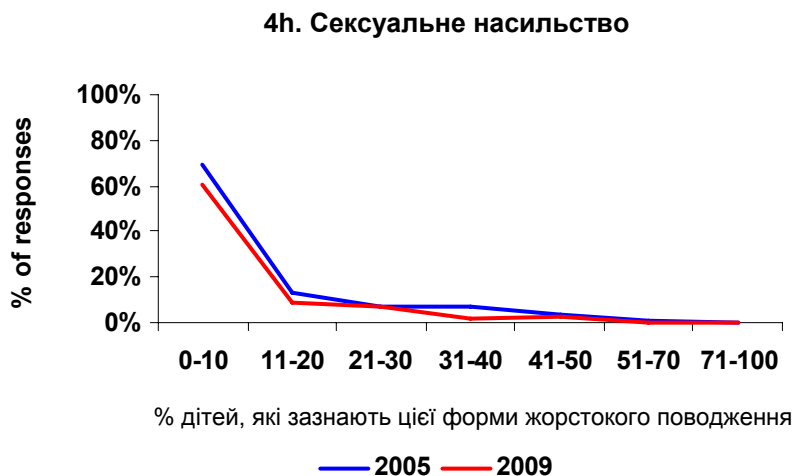
4g. Відсутність батьківського піклування

Респондентам було найважче визначити рівень поширення афективного (емоційного) жорстокого поводження: відповіді на ці запитання були майже рівномірно розподілені за шкалою від 0% до 100%. Більш оптимістичніші оцінки стосуються поширення такої форми жорстокого поводження, як невиконання

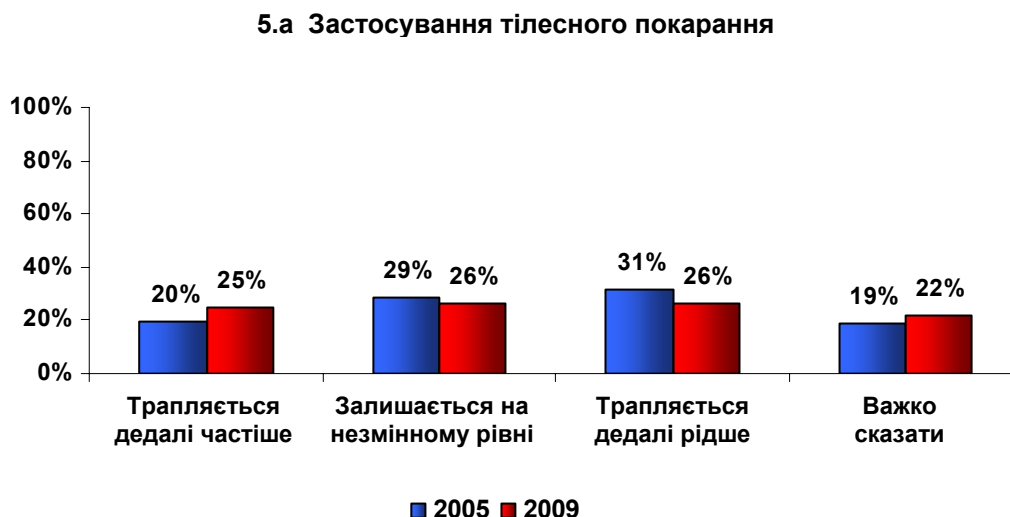
обов'язків по відношенню до дітей/відсутність батьківського піклування: приблизно 40% вважають, що менш як 10% дітей зазнають цієї форми жорстокого поводження в Україні.

Варто зазначити, що переважна більшість (приблизно 70%) респондентів вважають, що сексуальне насильство стосується менш як 10% дітей в Україні. Відсоток респондентів, які вважають, що ця форма насильства є винятковою, залишився незмінним протягом останніх 4-х років.

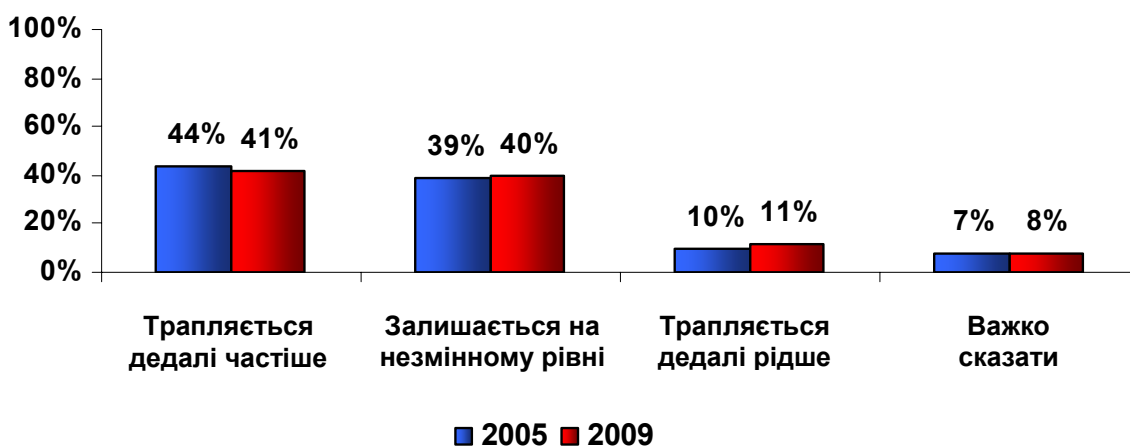
Респондентам також запропонували оцінити динаміку жорстокого поводження по відношенню до дітей за останні 10 років: чи змінюється рівень розповсюдження проблеми? Якщо так, то чи стає ця проблема більш або менш поширеною? Чи змінилася динаміка за останні 4 роки?

Діаграми 5. Усвідомлене змінювання поведінки батьків по відношенню до дітей за останні 10 років.

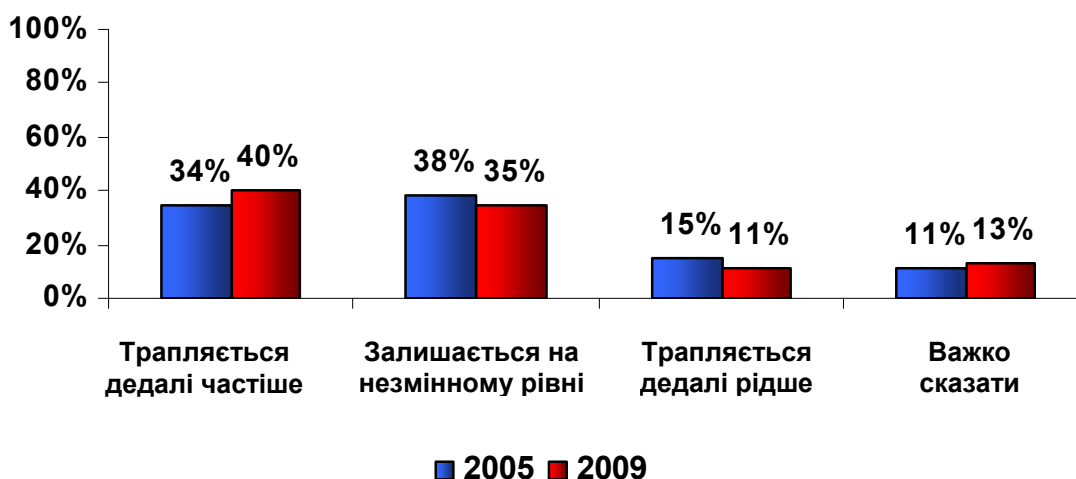

За останні 4 роки, частка респондентів, які вважають, що тілесне покарання та невиконання обов'язків по відношенню до дитини зростають, хоча ця зміна не є значною, що, загалом, відповідає тенденції, показаній на попередньому графіку (Діаграма 4а). Однак значна частина респондентів спостерігає тенденцію до зниження рівня застосування тілесного покарання (32%) (Діаграма 5а).

5.с Крики на дітей

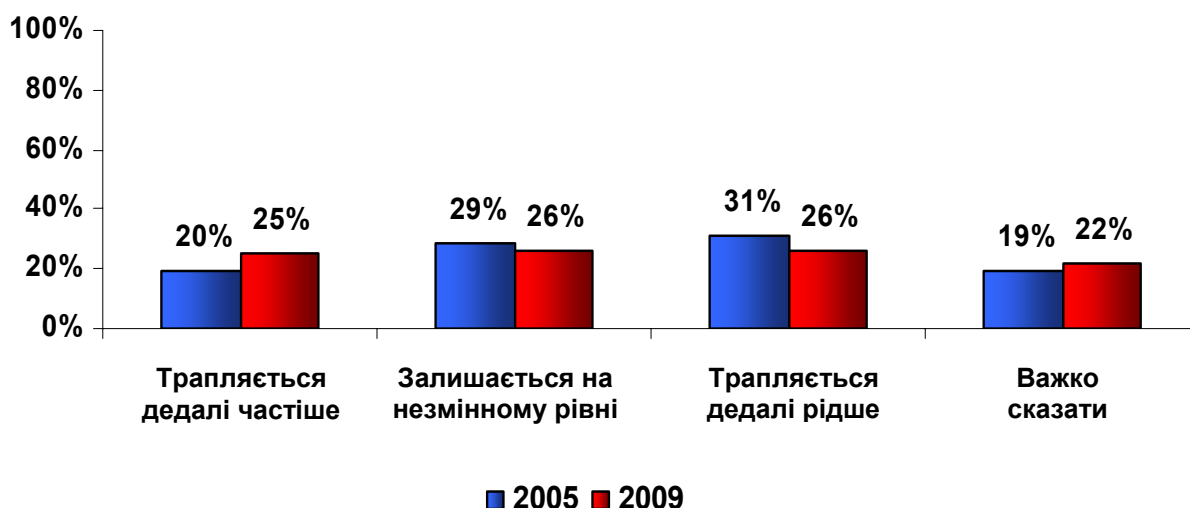

5.d Обзивання, словесне приниження

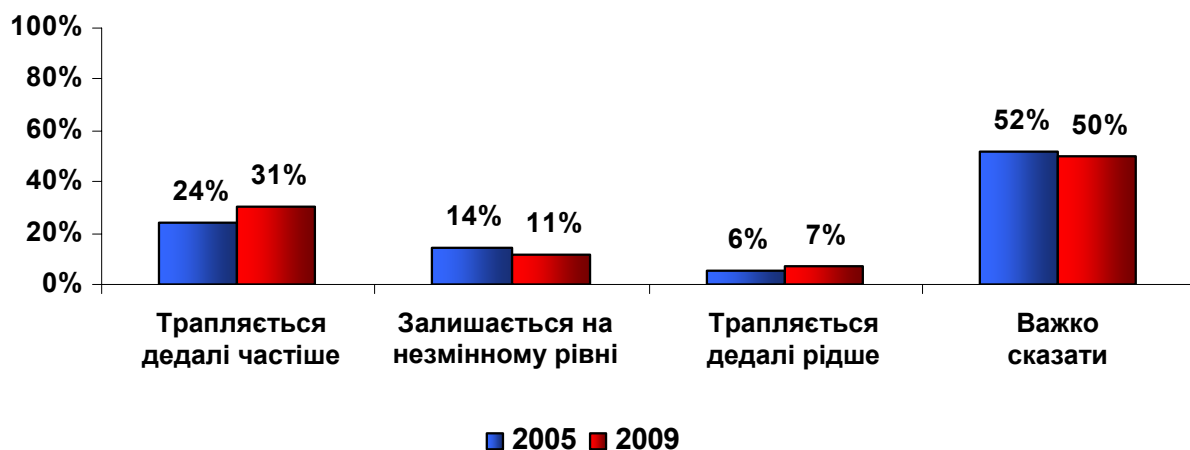

За останні 10 років, спостерігалася найслабша тенденція відносно словесного приниження дітей (45% і 35% відповідей „Залишається незмінним”, відповідно; дивися Діаграми 5с та 5d).

5.e Залишення дітей без нагляду

5.f Сексуальне насильство

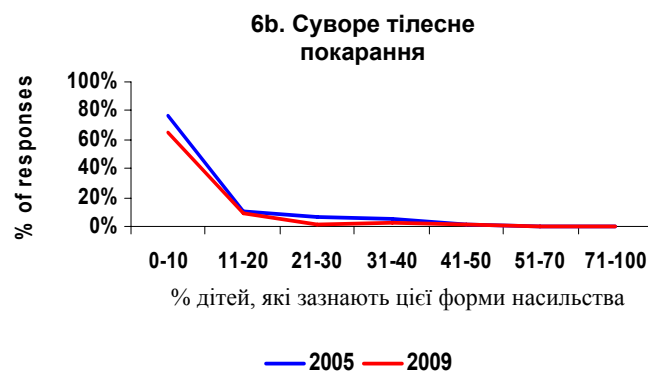
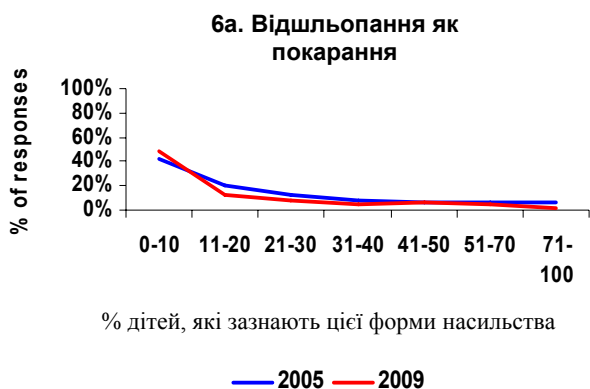

Згідно з відповідями респондентів, головною проблемою є відсутність нагляду за дитиною (її часто залишають наодинці, без нагляду) (59%: „трапляється дедалі частіше”). За словами 31% респондентів, сексуальне насильство „трапляється частіше”, але половині респондентів було важко визначити рівень поширення цієї форми насильства.

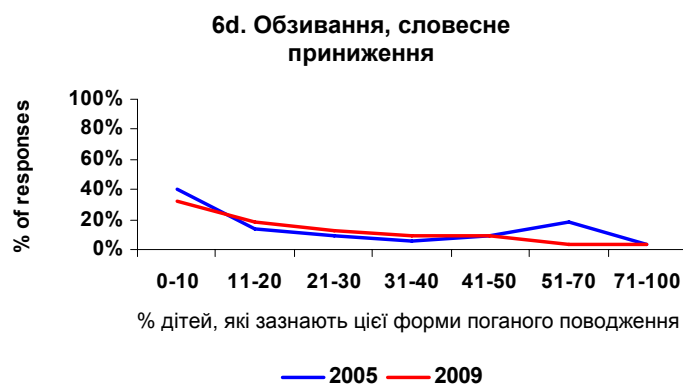
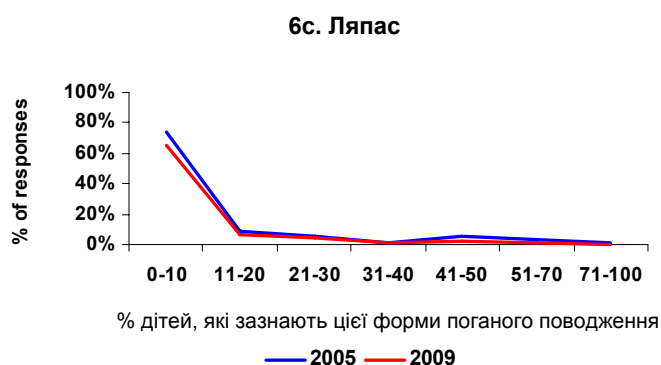
Респондентам також запропонували оцінити рівень поширення жорстокого поведіння, якого зазнають діти, що відвідують школу. Чи є він таким самим як і у загальній чисельності дітей? Якщо ні, то які відмінності помітили респонденти? Чи існує будь-який взаємозв'язок між оціненим рівнем поширення жорстокого поведіння з дітьми в Україні та у школах, де респонденти працюють?

Як проілюстровано нижченаведеними діаграмами, суб'єкти вважають, що їхні учні рідко зазнають фізичного насильства, за винятком обзивання та словесного приниження, яких - відповідно до великої частки вибірки – зазнають більше половини дітей, які відвідують школу.

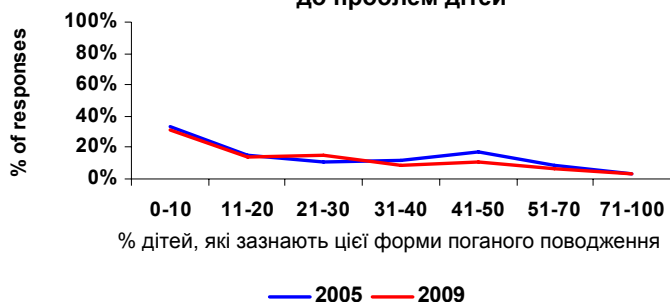
Діаграми 6. Оцінка рівня поширення різних форм жорстокого поведіння з дітьми – у відсотках – причому загальна чисельність дітей-учнів шкіл, де працюють респонденти, складає 100%.

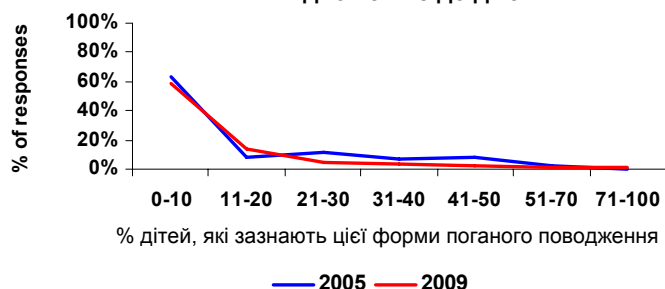
У принципі, подібно до оцінки рівня поширення жорстокого поведіння з дітьми в Україні, оцінки респондентів значно не змінилися з часу обстеження у 2005 році.

6e. Відсутність інтересу до проблем дітей

6f. Невиконання обов'язків по відношенню до дітей

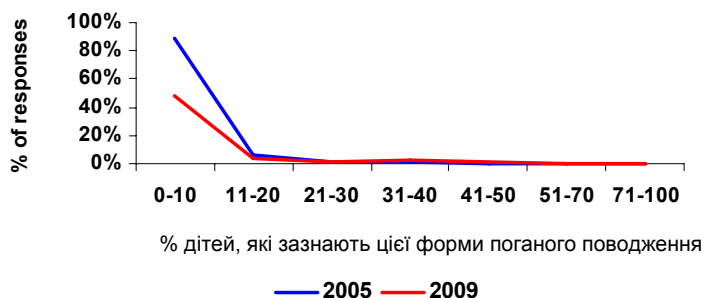

Оцінки респондентів щодо емоційного жорстокого поведіння розподілені досить рівномірно, що можна чітко побачити на шкалі оцінювання відсутності інтересу до проблем дитини (Діаграма 6e).

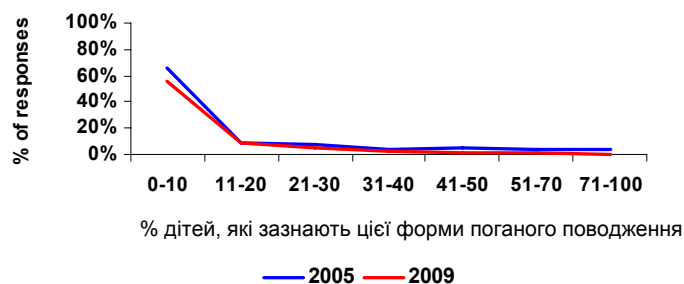
Проте, варто зазначити, що навіть у цьому випадку, 40% суб'єктів вважають, що цієї форми жорстокого поведіння зазнають понад 40% їхніх учнів.

Цікаво, що респонденти дуже мало стикалися з такими формами жорстокого поведіння, як ляпаси та невиконання обов'язків по відношенню до дітей.

6g. Сексуальне насильство

6h. Відсутність батьківського піклування

Незважаючи на те, що вчителі майже ніколи не стикаються з проблемою сексуального насильства над дітьми у своїй школі, їхні оцінки значно змінилися з часу обстеження у 2005 році, коли майже кожен вчитель відкидав можливість поширення сексуального насильства у своїй школі. У рамках дослідження 2009 року, лише половина респондентів визначила, що в їхніх школах немає випадків сексуального насильства.

Цікаво порівняти оцінки респондентів щодо поширеності жорстокого поведіння з дітьми у загальній чисельності дітей та в їхніх школах. Таблиця 1 показує, що за кожною формою жорстокого поведіння, суб'єкти усвідомлюють ситуацію в своєму найближчому середовищі набагато краще, ніж по всій країні в цілому.

Таблиця 1. Оцінювання рівня поширення різних форм жорстокого поводження з дитиною – загальна чисельність дітей порівняно з кількістю учнів у школі респондентів (%).

Відсоток дітей, які зазнають кожної форми поганого поводження	Кількість по країні (середня оцінка)		Кількість у школі (середня оцінка)	
	2009	2005	2009	2005
Відшльопання як покарання	29%	41%	15%	22%
Суворе тілесне покарання	13%	19%	7%	9%
Ляпаси	14%	21%	7%	12%
Обзивання, словесне приниження	35%	48%	20%	27%
Відсутність інтересу	31%	42%	21%	26%
Невиконання обов'язків	19%	25%	10%	15%
Сексуальне насильство	8%	12%	4%	7%
Відсутність батьківського піклування	18%	30%	8%	16%

Найбільші відмінності в оцінках респондентів було виявлено відносно таких форм, як обзивання та словесне приниження (21% у 2005 році та 15% у 2009 році), шльопання (19% у 2005 році та 14% у 2009 році), відсутність інтересу (16% у 2005 році та 10% - 2009 року) та відсутність батьківського піклування (14% у 2005 році і 10% - 2009 року). Варто зазначити, відповідно до суб'єктів, поширеність цих форм жорстокого поводження значно знизилася за останні 4 роки.

Коли втручатися?

Вчителі (особливо ті, хто працюють з дітьми молодшого віку) володіють необхідним спектром знань щодо методів виховання дитини. У своїй професійній роботі, вчителі мають багато можливостей спостерігати за поведінкою та словесними виразами як дітей, так і батьків.

Усвідомлення вчителями взаємин батьки-діти є надзвичайно важливим, оскільки воно визначає, чи буде готовий вчитель втрутитися та допомогти дитині.

За допомогою анкети, респондентів запитували про їхні думки щодо трьох переконань про виховання дитини. Як проілюстровано на Діаграмі 7, частка вчителів, які дотримуються поглядів, що можуть виправдовувати жорстоке поводження з дітьми, трохи збільшилася. Найбільша відмінність стосується точки зору, що «діти є власністю своїх батьків, тому батьки повинні бути єдиними, хто приймає рішення щодо їхньої долі». У дослідженні 2009 року, 41% респондентів – тобто, на 5% більше, ніж у попередньому дослідженні – погодилися з цим твердженням. Варто зазначити,

що 90% вчителів – стільки ж і в попередньому дослідженні – не погодилися з думкою, що страх є передумовою покори.

Погляди на виховання дитини

Діаграма 7. Думки вчителів щодо відібраних точок зору про виховання дитини. Існує чимало різних думок щодо виховання дитини. Чи згодні ви з наступними твердженнями? Сукупність відповідей „скоріше так” та „безперечно так”.

Респондентів також запитували про ситуації, стосуються виховання дитини, які – на їхню думку – виправдовують втручання з боку третіх осіб (не членів сім'ї). Розподіл відповідей був дуже схожий у двох дослідженнях. Майже всі вчителі в обох опитуваннях вважали, що таке втручання виправдано у випадку сексуального насильства (99% та 95%), та коли дитина голодує (96% та 92%). Трохи менша частка респондентів (93% та 96%) вважала втручання третьої сторони потрібною, коли один з батьків ніколи не дозволяє дитині зустрічатися зі своїми однолітками або б'є дитину ременем, а також коли дитина виглядає брудною чи проводить багато часу поза домом.

Сприйняття батьків, які вживають брутальну мову по відношенню до дитини, значно змінилося за останні 4 роки. Група вчителів, які вважають, що така поведінка потребує втручання, зменшилася на 18%, до 66% у дослідженні 2009 року.

Респонденти були не такі однакові в своїх оцінках щодо такої батьківської поведінки, як надання ляпасів дитини (тільки 44% та 48%, відповідно) та примушування доглядати за молодшими братами і сестрами (тільки 38% та 42%).

Варто зазначити, що позиції респондентів щодо ляпанців як покарання є цілком різними. Велика кількість респондентів (77% і 76%) вважали виправданими втручання третіх сторін у таких випадках.

Діаграма 8. Ситуації, які, на думку респондентів, виправдовують втручання третьої сторони (%).

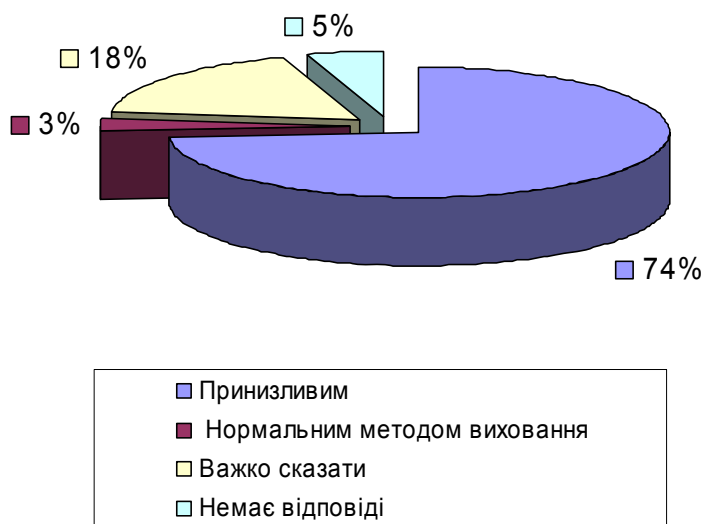
Чи є шльопання прийнятним?

Як проілюстровано у діаграмі вище, респонденти трактують шльопання як форму жорстокого поводження з дітьми. Їхні відповіді на подальші запитання про їхнє ставлення до тілесного покарання (лупцювання когось) повністю підтверджують цей висновок (дивися Діаграми 9 та 10). Троє з чотирьох суб'єктів вважають це принизливим для дитини, і лише 3% висловлюють протилежну думку. Одночасно,

відповідно до тієї ж частки респондентів, батьки, які застосовують цю форму покарання, не вміють добре виховувати дитину; лише 4% припускаються

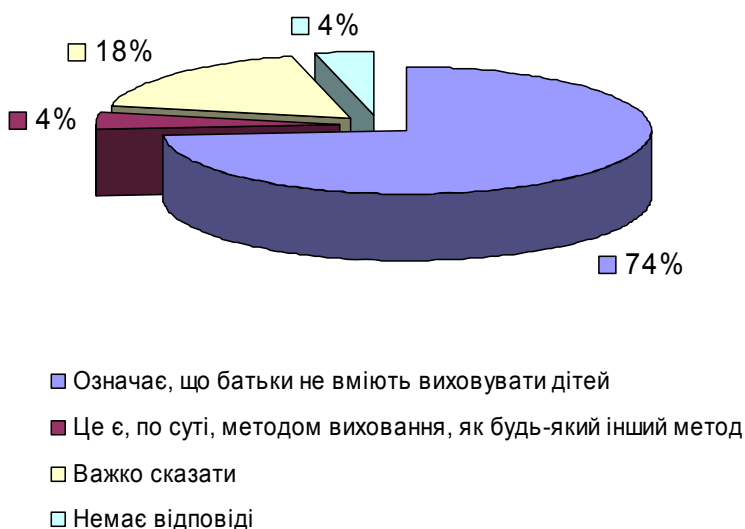
Чи вважаєте ви, що застосування тілесного покарання або лупцювання є:

протилежної думки. Позиції щодо тілесного покарання не змінилися протягом останніх 4-х років. Таким чином, сприйняття шльопання як форми жорстокого поведіння, що потребує втручання третьої сторони, є досить доречним.

Діаграма 9. Ставлення до тілесного покарання (лупцювання дитини) у %.

На вашу думку, застосування тілесного покарання або лупцювання дитини::

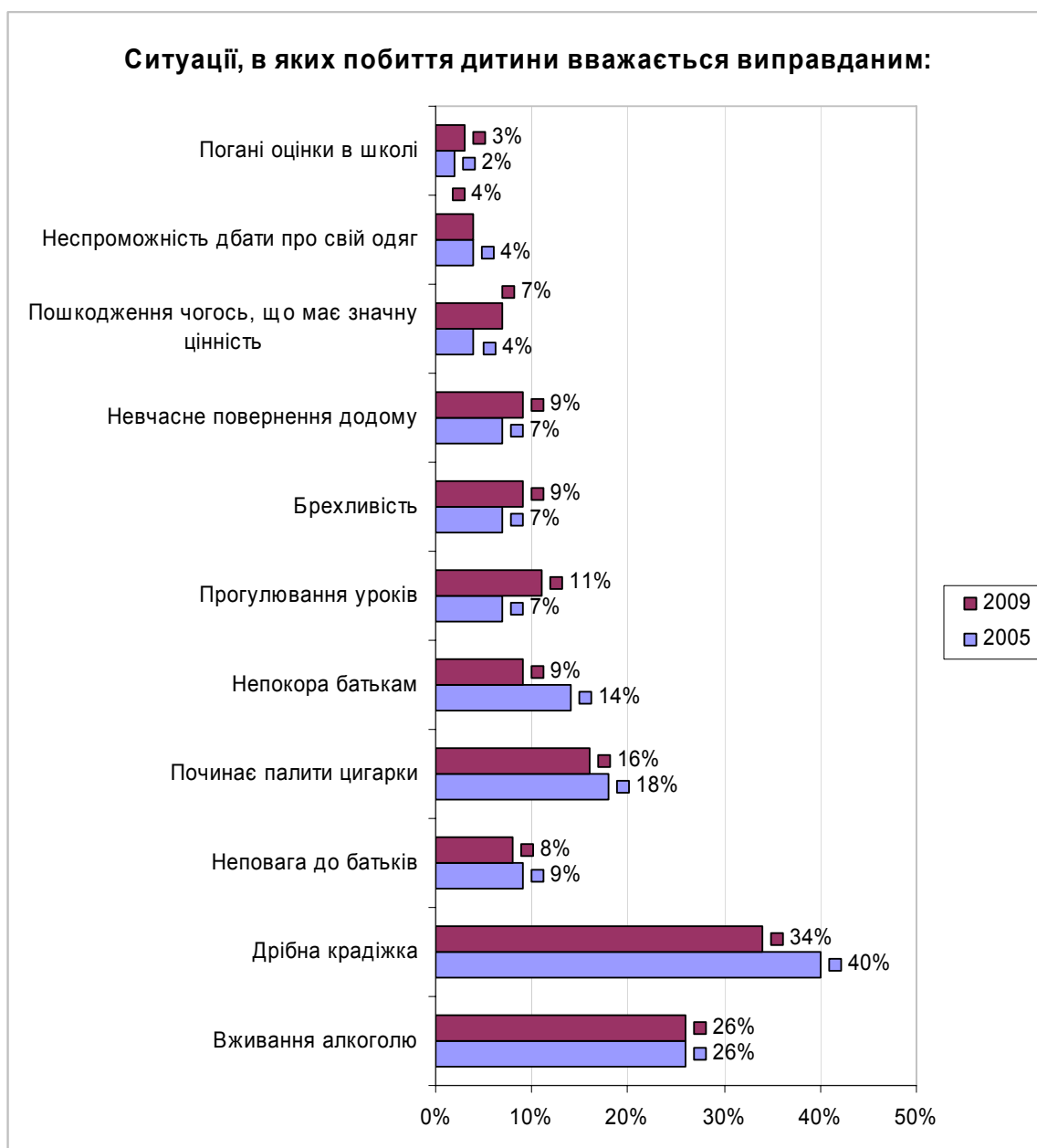

Діаграма 10. Ставлення до тілесного покарання (лупцювання дитини) у %.

Проте, більшість респондентів (понад 60%) стверджують, що вони ніколи не покарали би дитину шляхом її побиття (Діаграма 11 та Таблиця 2). Це свідчить про зростання тенденції виховання дитини без тілесного покарання і, одночасно, ознакою усвідомленого батьківства. Люди прагнуть вважати себе кращими за інших, що впливає з механізму раціоналізації та спостерігається у більшості досліджень.

Значну зміну було виявлено в оцінюванні ситуацій, які виправдовують побиття дитини. У деяких випадках, таких як дрібна крадіжка або непокора батькам, підтримка тілесного покарання знизилася. Незмінно, суб'єкти вважають лупцювання виправданим, якщо дитина вживала алкоголь, палила цигарки або вчинила дрібну крадіжку. "Прогулювання уроків" було також високо оцінено (7% та 11%).

Загальний висновок щодо відповідей респондентів на ці запитання є оптимістичним: вчителі висловлюють негативні ставлення щодо побиття дітей, незалежно від обставин (принаймні, у ситуаціях, зазначених у анкеті).

Діаграма 11. У яких ситуаціях ви вважаєте побиття дитини виправданим; чи покарали би ви дитину у такий спосіб? На вашу думку, дитина заслуговує на побиття, якщо...?

Відсоток респондентів, які відповіли "так".

Таблиця 2. Ставлення до тілесного покарання (побиття дитини) у %. У яких ситуаціях ви вважаєте побиття дитини виправданим; чи покарали би ви дитину у такий спосіб?

	Так		Ні		Важко сказати		Немає відповіді	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009
Погані оцінки в школі	2%	3%	92%	88%	4%	7%	3%	2%
Неспроможність дбати про свій одяг	4%	4%	82%	80%	11%	13%	3%	2%
Пошкодження чогось цінного	4%	7%	74%	69%	18%	20%	4%	2%
Невчасне повернення додому	7%	9%	86%	70%	7%	19%	1%	2%
Брехливість	7%	9%	74%	71%	15%	18%	4%	2%
Прогулювання уроків	7%	11%	73%	69%	17%	19%	4%	1%
Непоко́ра батькам	14%	9%	63%	63%	21%	26%	2%	3%
Паління	18%	16%	61%	61%	19%	22%	2%	1%
Неповага до батьків	9%	8%	69%	69%	20%	21%	2%	2%
Дрібна крадіжка	40%	34%	39%	38%	20%	26%	1%	3%
Вживання алкоголю	26%	26%	54%	48%	19%	24%	1%	1%

Особистий досвід вчителів

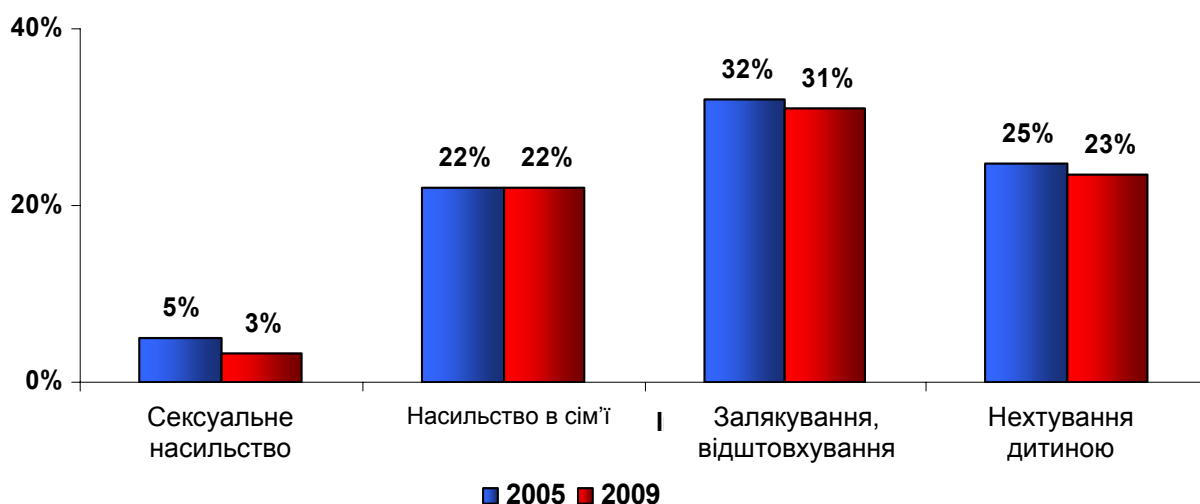
Сприйняття проблеми жорстокого поводження з дітьми визначається різноманітними факторами. Головним чином, на нього впливає безпосередній контакт з жертвами насильства, особистий досвід та зображення ситуації, представлене у засобах інформації.

Одним із завдань опитування було визначення особистого досвіду вчителів відносно жорстокого поводження з дітьми. Суб'єктів запитували, чи стикалися вони з конкретними випадками жорстокого поводження, про вжиті ними заходи та причини проведення (або не проведення) таких інтервенцій протягом останніх 12 місяців.

Вчителі, цілком імовірно, мали справу з невиконанням обов'язків та емоційним жорстоким поводженням (залякуванням, відштовхуванням тощо), і найменш імовірно, що вони стикалися з випадками сексуального насильства, що може бути пов'язано як з фактом, що такого насильства зазнають менше дітей (як показано даними дослідження), так і тим фактом, що такі випадки складніше виявити і, малоімовірно, що про них буде розголошено жертвами. 22% респондентів контактували з дітьми-жертвами насильства в сім'ї (дивися Діаграму 12). Порівнюючи обстеження 2005 і 2009 року, менш вірогідно, що суб'єкти стикалися з випадками жорстокого

поводження з дітьми. З одного боку, цей висновок обнадіює, оскільки він може відбивати зниження рівня поширення жорстокого поведіння з дітьми. З іншого боку, результат можна вважати як досить тривожний, який відображає нижчий рівень обізнаності вчителів та підвищену вразливість до проблеми.

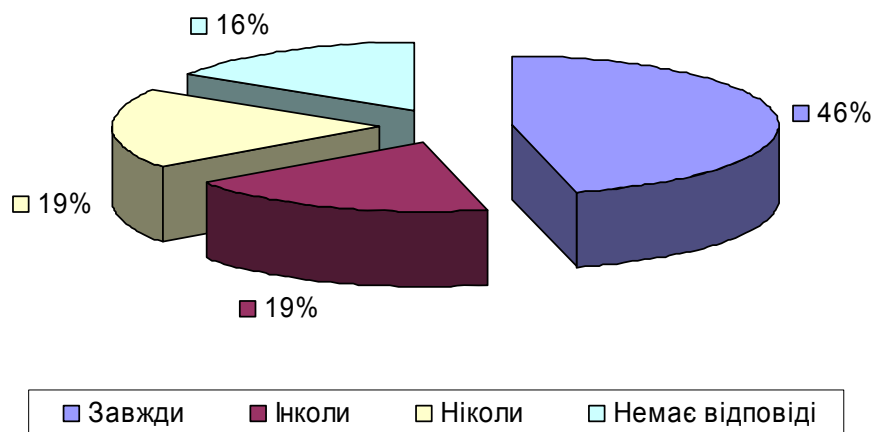
Стикання з конкретними випадками насильства

Діаграма 12. Відсоток вчителів, які стикалися з випадками жорстокого поведіння з дітьми серед учнів своїх шкіл протягом останніх 12 місяців.

Таким чином, вчителі є свідками жорстокого поведіння, але чи призводить їхня підвищена поінформованість до будь-яких дій? Повідомлення респондентів є досить неоднозначними (Діаграма 13). Майже половина з них (46%) заявляють, що вони завжди реагують на випадки жорстокого поведіння, і приблизно 19% - іноді втручаються. Єдиною зміною у другому дослідженні – що стосується цього запитання – є відсоток суб'єктів, які визнають, що вони ніколи не вживають будь-яких заходів у відповідь на випадки жорстокого поведіння з дітьми (зниження з 29% у 2005 році до 19% у 2009 році). Звісно, це лише самовизначення позиції, але зміна позицій є передумовою зміни поведінки. Відсоток вчителів, які не відповіли на це запитання, є відносно високим: 16%. Цей висновок може відображати той факт, що важко визнавати неспроможність реагувати на жорстоке поведіння з дітьми.

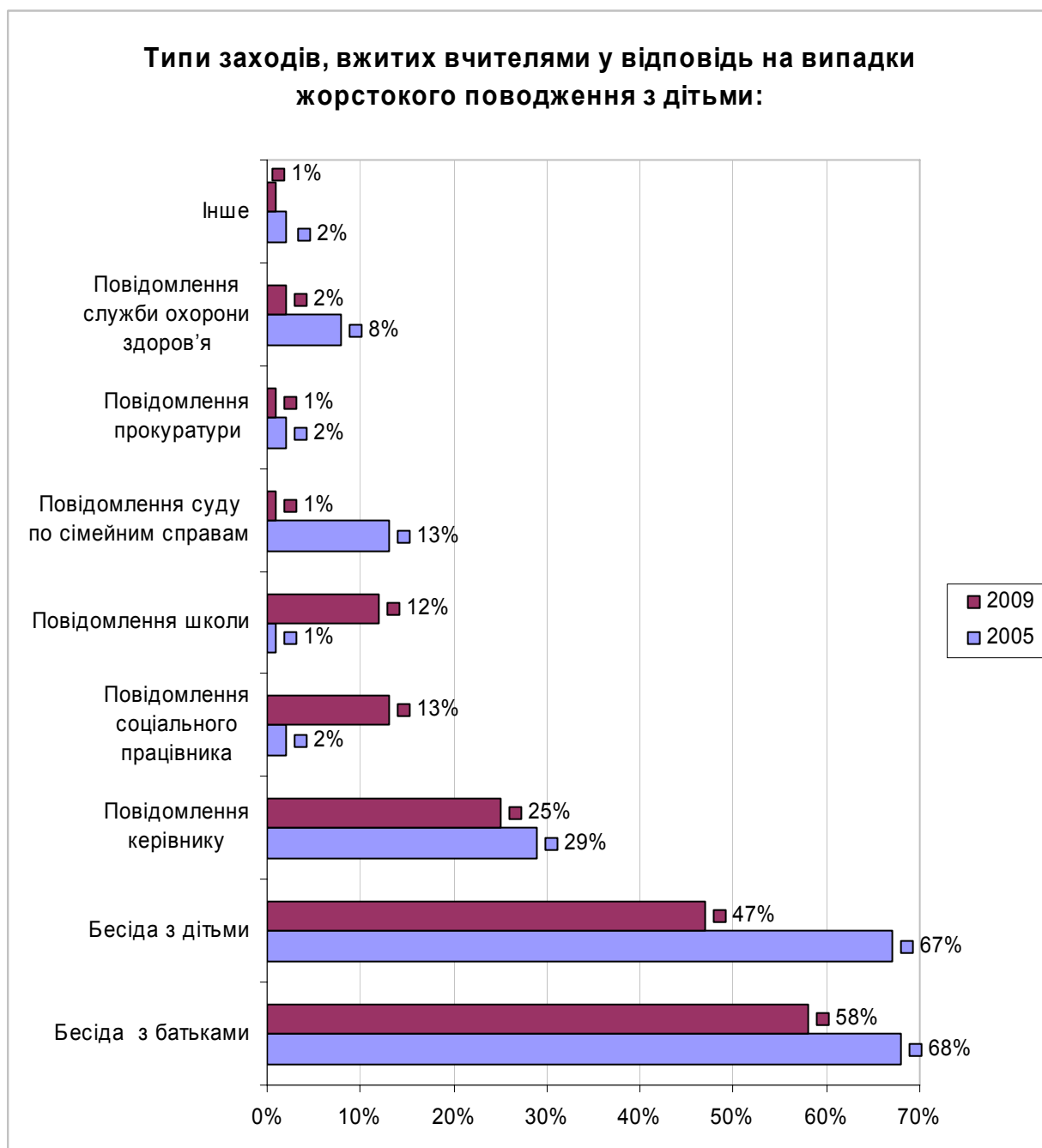
У випадках жорстокого поводження з дітьми, з якими ви стикалися минулого року, чи вживали ви будь-яких заходів?

Діаграма 13. У випадках жорстокого поводження з дітьми, з якими ви стикалися протягом останніх 12 місяців, чи вживали ви будь-яких заходів? (%)

Вчителів, які відповіли, що вони втручалися „завжди” або „інколи”, запитали про типи вжитих заходів (Діаграма 14). У більшості випадків, вони розмовляли з батьками або дитиною (більше половини відповідей), і повідомляли своїм керівникам. Проте, відсоток респондентів, які вживали таких дій, значно знизився за останні 4 роки (напр., у 2005 році 69% респондентів у таких випадках проводили бесіду з батьками, тоді як у дослідженні 2009 року частка складала лише 58%).

Варто зазначити, що вчителі повідомляють про випадки жорстокого поводження з дітьми інституціям, які відповідальні за вирішення проблем щодо невиконання обов'язків по відношенню до дітей (центри соціального забезпечення: 2% та 13%, відповідно; школу: 0% та 12%), і, менш вірогідно, інші організації, які відповідальні за вирішення більш серйозних проблем, таких як насильство в сім'ї та сексуальне насильство (суд: 13% та 1%; та прокуратуру: 2% та 1%), незважаючи на той факт, що понад 22% респондентів стикалися з випадками насильства в сім'ї, а 3% стикалися з випадками сексуального насильства. Згідно з Кримінальним Кодексом України, обидві форми насильства є правопорушенням.

Діаграма 14. Типи заходів, вжитих вчителями у відповідь на випадки жорстокого поведження з дітьми.

Отримані дані засвідчили, що приблизно одна п'ята респондентів не спроможні реагувати на жорстоке поведження з дітьми і допомагати жертві. Графік на Діаграмі показує кількість респондентів, які вибрали кожен з відповідей, зазначених в анкеті. У більшості випадків, їхня бездіяльність є результатом розпорошеної відповідальності за безпеку дітей (між батьками, вчителями, співробітниками різних інституцій та членами сім'ї); вчителі не вважають себе відповідальними у таких випадках ("Існують інші призначені служби"). Іншою причиною є відчуття безпорадності ("Я не думала,

що моє втручання буде ефективним” та “Я не знала, як втрутитися”). Проблема полягає в тому, що вчителі не інформують про випадки жорстокого поводження з дитиною відповідні служби, тому останні не можуть вживати будь-яких заходів. Якщо порівняти опитування 2005 та 2009 років, суб’єкти частіше зазначали, що вони не знали, як втрутитися (1% та 13%, відповідно). З іншого боку, порівнюючи опитування 2005 та 2009 років, тільки декілька суб’єктів назвали причиною власної бездіяльності відсутність часу або можливості втручання (11% та 2%).

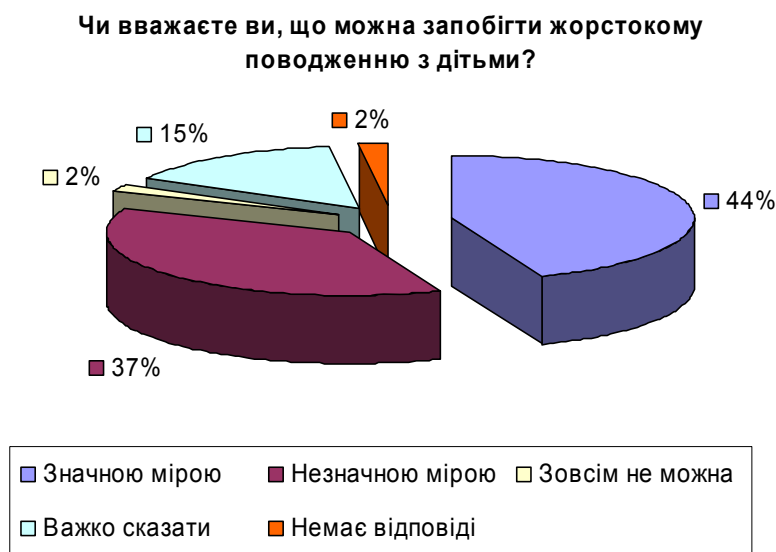
Діаграма 15. Якщо ви не вживали будь-яких дій, то було це через...

Чи можна захистити дітей від жорстокого поводження?

Відчуття безпорадності, яке, як виявилось, є третьою причиною щодо відсутності здатності вживати будь-яких заходів у відповідь на жорстоке поводження з дітьми, асоціюється з усвідомленою можливістю захистити дітей від насильства. Вчителям складно реагувати, оскільки вони вважають, що неможливо боротися з проблемою ефективно. Як можна допомогти дітям, які зазнали жорстокого поводження, на думку респондентів?

Зважаючи на попередні відповіді респондентів, розподіл їхніх відповідей на запитання: “Чи вважаєте ви, що можна запобігти жорстокому поводженню з дітьми?” узгоджується з попередніми результатами. 44% вважають, що можна попередити

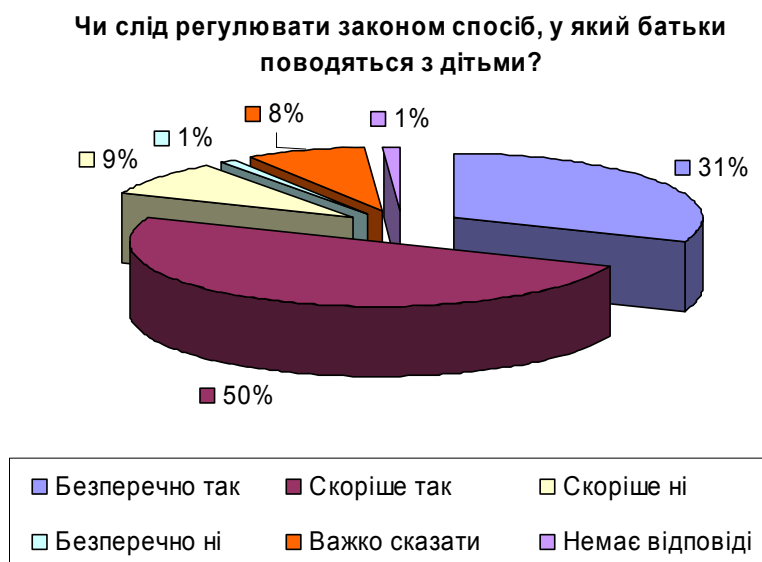
проблему значною мірою. 37% - можна запобігти проблемі незначною мірою, і лише 2% відповіли, що її зовсім не можна попередити.

Діаграма 16. *Відповіді на запитання: Чи вважаєте ви, що можна запобігти жорсткому поведженню з дітьми? (%)*

Закон відіграє вирішальну роль у загальній системі попередження жорсткого поведження з дітьми, тому ми запитали респондентів про їхні думки щодо правового регулювання взаємин батьки-діти.

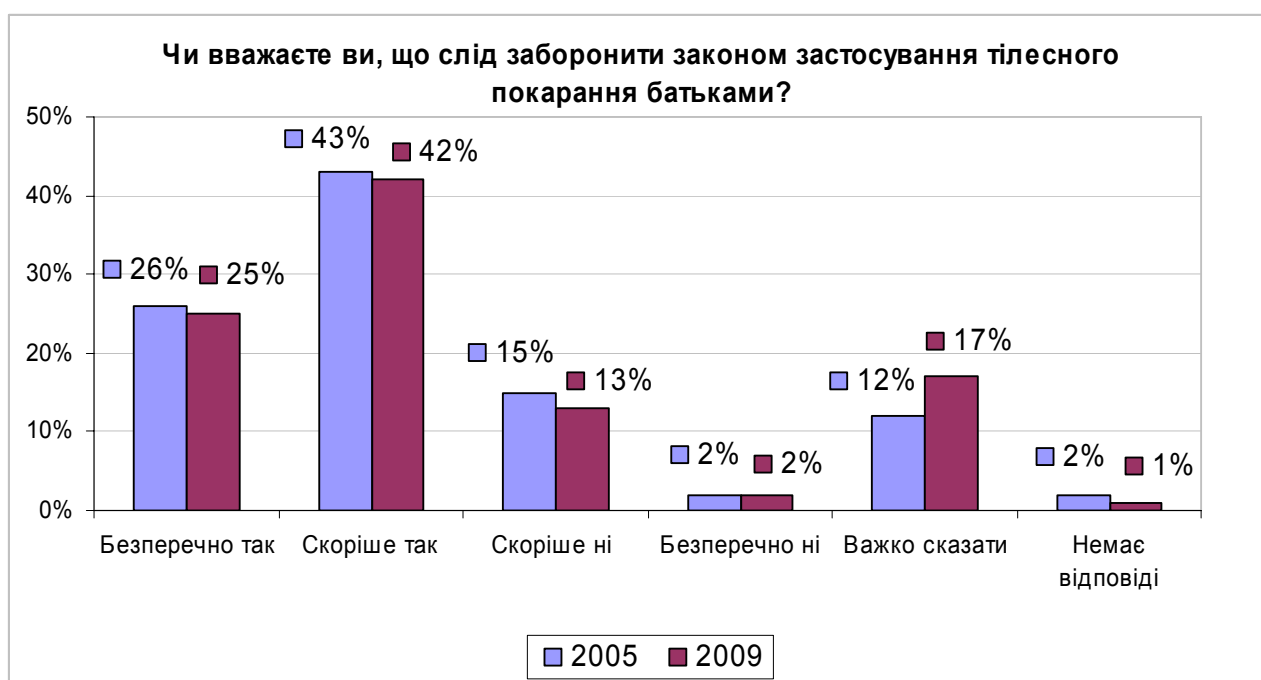
Переважає більшість (понад 80%) вважає, що закон повинен регулювати поведінку батьків по відношенню до своїх дітей (Діаграма 16). Протилежну точку зору висловили приблизно 10% респондентів. Такі позиції значно не змінилися за останні 4 роки.

Діаграма 17. Чи слід регулювати законом спосіб, у який батьки поведуться з дітьми? (%)

Вчителі досить безкомпромісні, коли мова йде про законодавчі заборони щодо застосування тілесного покарання дітей (Діаграма 18). Це підтримують приблизно 70% респондентів (69% у 2005 році та 67% у 2009 році); противники заборони склали 17% та 15% вибірки, відповідно. Це означає, що за останні 4 роки, підтримка законодавчої заборони застосування тілесного покарання дітей трохи знизилася.

Діаграма 18. Чи вважаєте ви, що слід заборонити законом застосування тілесного покарання батьками?

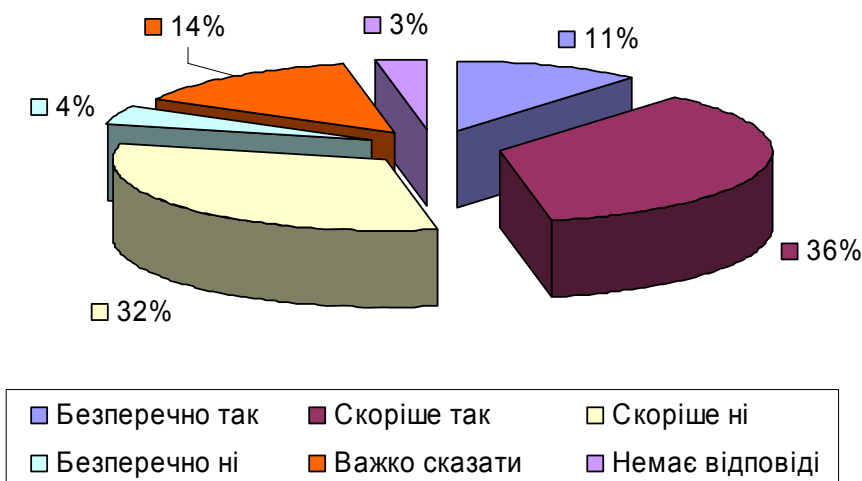
Суб'єктам також запропонували оцінити інституційні послуги, доступні для дітей-жертв насильства. Це є особливо важливим, оскільки навіть найкращі правові рішення не можна ефективно провадити в життя без наявності ефективних інституцій.

Респонденти не поставили хорошу оцінку інституційним послугам з надання допомоги в Україні (Діаграма 19). Майже половина з них вважає, що інституційні послуги дають змогу надавати реальну допомогу дітям. Більш тривожним є той факт, що група значно зменшилася на понад 30% з часу обстеження в 2005 році.

Негативна оцінка інституційних послуг з надання допомоги може бути однією з причин, чому так мало вчителів інформують про випадки жорстокого поводження з

дітьми відповідним інституціям, але це не пояснило таку значну зміну в їхніх оцінках (дивися Діаграму 14).

Чи вважаєте ви, що існуючі інституційні послуги з надання допомоги дають змогу надавати ефективну допомогу дітям-жертвам насильства у вашій країні?

Діаграма 19. Оцінювання інституційних послуг з надання допомоги, доступних для дітей-жертв насильства (відсотковий розподіл відповідей на запитання: "Чи вважаєте ви, що існуючі інституційні послуги з надання допомоги дають змогу надавати реальну допомогу дітям-жертвам насильства у вашій країні?")

Наступним запитанням дослідження було: Як вчителі оцінюють компетентність різних інституцій, відповідальних за надання допомоги дітям?

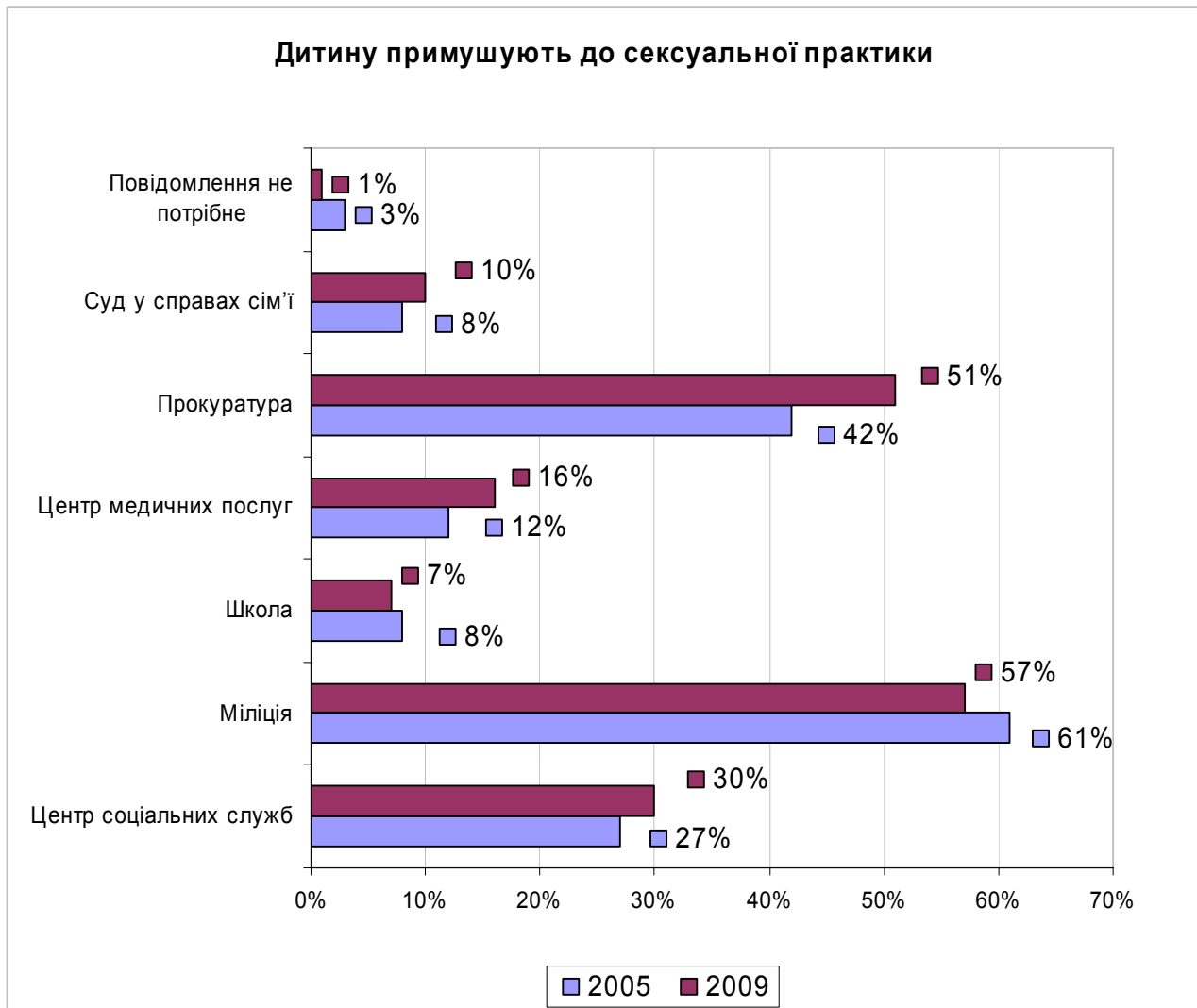
Аби знайти відповідь, ми запитали респондентів, яка із зазначених в анкеті інституцій повинна втручатися, якщо батьки жорстоко поведуться зі своїми дітьми (тілесне покарання, сексуальне насильство, невиконання обов'язків по відношенню до дітей, емоційне насильство): дивися Діаграми 20, 21, 22 та 23.

За всіма формами насильства, крім сексуального насильства, суб'єкти вказують на центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, як відповідальні інституції; варто зазначити, що відсоток респондентів, які вказують на ці інституції, зріс за останні 4 роки. Це може бути пов'язано із розвитком таких центрів в Україні за останні 4 роки. Відсоток суб'єктів, які вказують на школу, як відповідальну інституцію, яка втручається у випадках жорстокого поводження з дітьми є значно (Діаграма 13); це свідчить, що більшість вчителів не вважають за потрібне втрутитися, і не вживають відповідних заходів. У запитанні про сексуальне насильство, особливий наголос був на правоохоронних органах (міліції, прокуратурі – понад 50% відповідей),

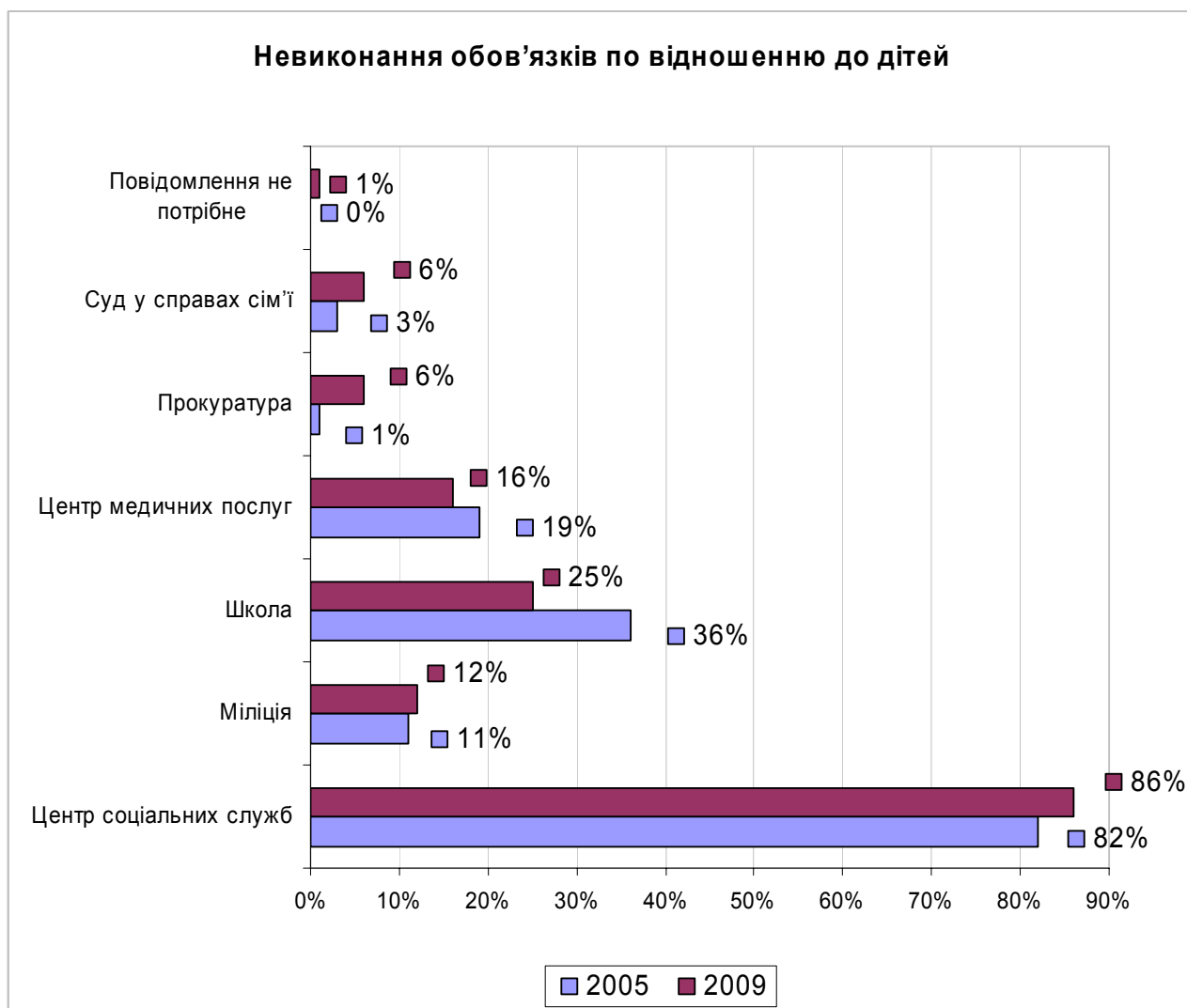
причому багато суб'єктів вказували на центри соціальних служб також. Центр соціального забезпечення, напевно, було обрано у відповіді на запитання про невиконання обов'язків та емоційне жорстоке поводження (крики, приниження). Порівняння відповідей суб'єктів у двох опитуваннях показує найбільше підвищення відсотка відносно міліції (аж на 10% щодо тілесного покарання!). У більшості випадків (за винятком тілесного покарання), відсоток також знизився по відношенню до суду із сімейних справ, і спостерігалось також зниження щодо поліклініки і школи (крім емоційного жорстокого поводження у випадку останніх двох). Одержані дані свідчать про найбільшу зміну в обізнаності суб'єктів відносно застосування тілесного покарання батьками. В опитуванні 2009 року, вчителі позначили майже всі інституції (Діаграма 20).

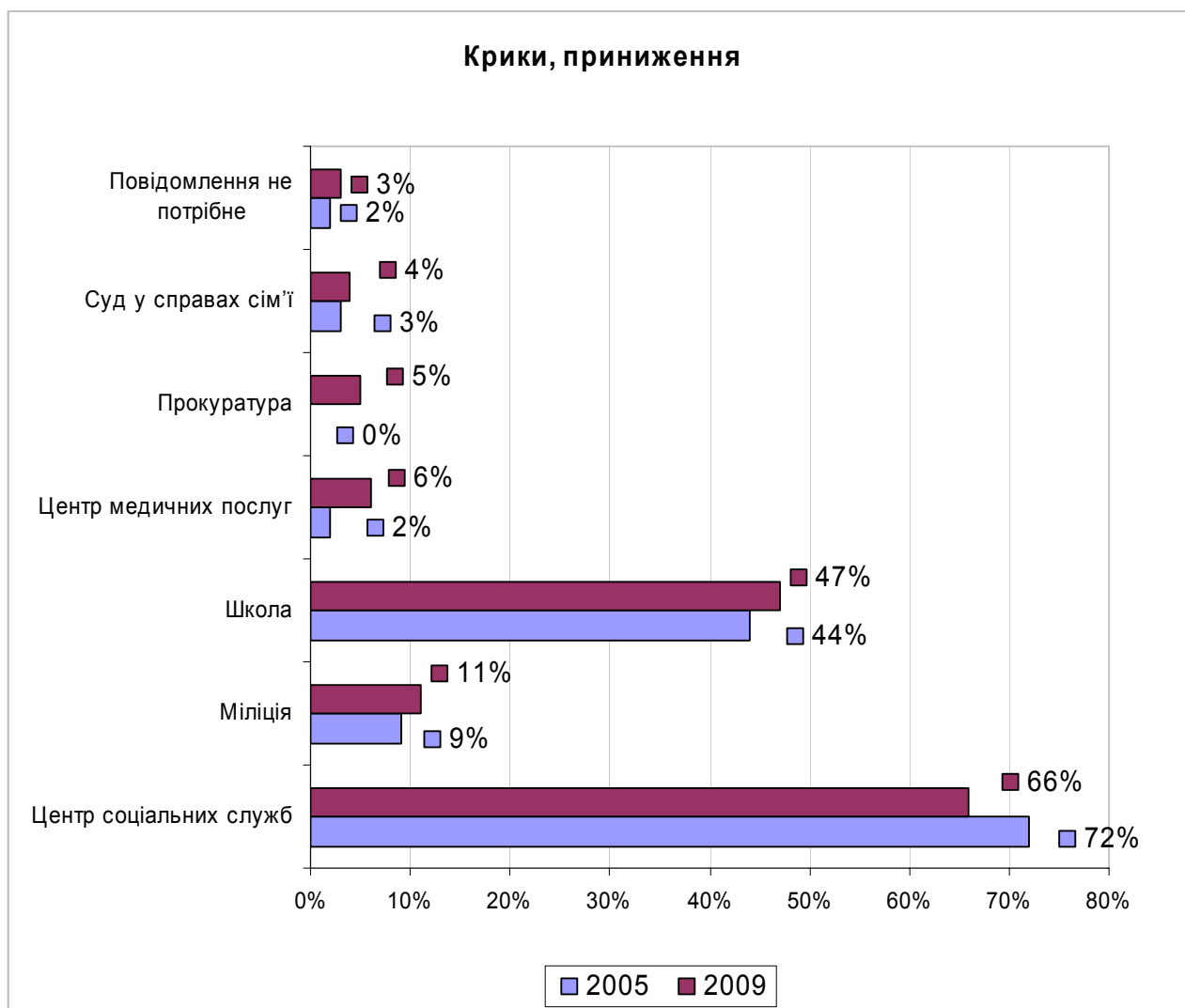
Діаграма 20. Думки респондентів (%), яка із зазначених інституцій повинна втручатися, якщо дитина зазнає тілесного покарання в сім'ї (суб'єктам запропонували позначити всі інституції, які повинні вживати заходів).

Діаграма 21. Думки респондентів (%), яка із зазначених інституцій повинна втручатися, якщо дитину примушує до сексуальної практики член сім'ї (суб'єктам запропонували позначити всі інституції, які повинні вживати заходів).

Діаграма 22. Думки респондентів (%), яка із зазначених інституцій повинна втручатися, якщо дитина фізично занедбана: брудна, голодна і погано одягнена (суб'єктам запропонували позначити всі інституції, які повинні вживати заходів).

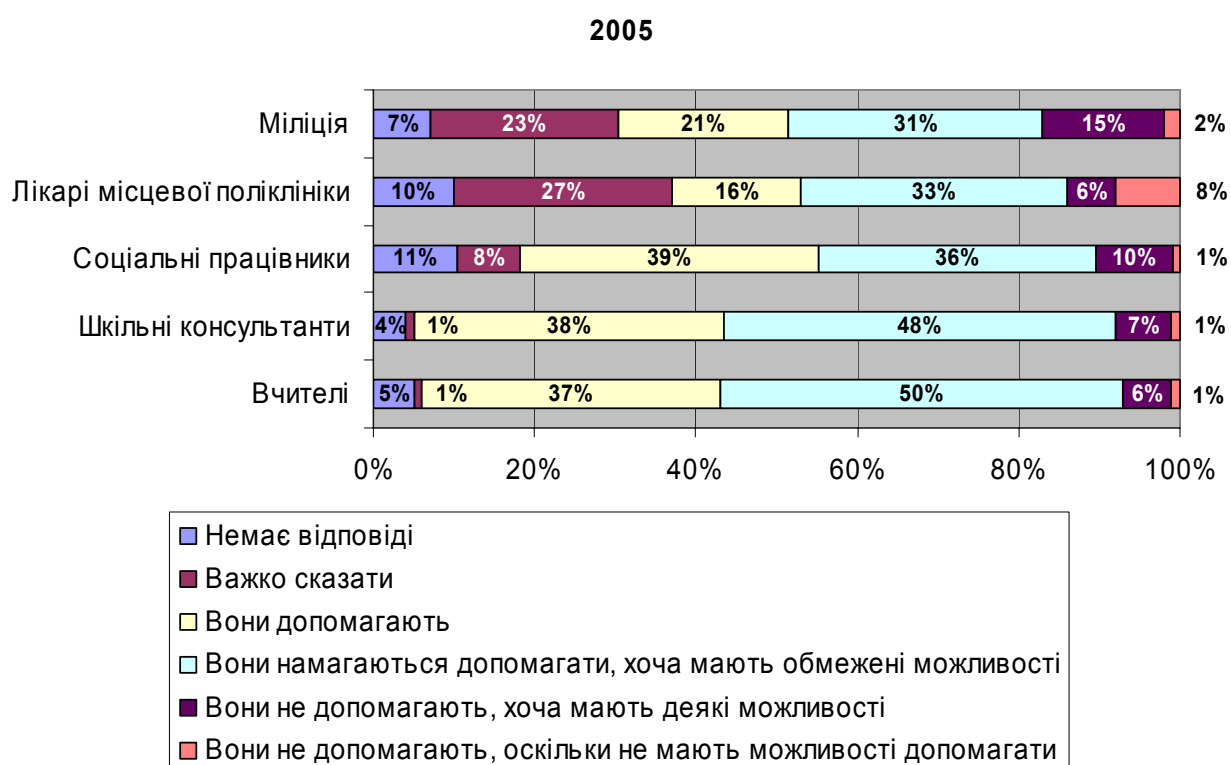
Діаграма 23. Думки респондентів (%), яка із зазначених інституцій повинна втручатися, якщо на дитину кричать, принижують або відштовхують її батьки (суб'єктам запропонували позначити всі інституції, які повинні вживати заходів).

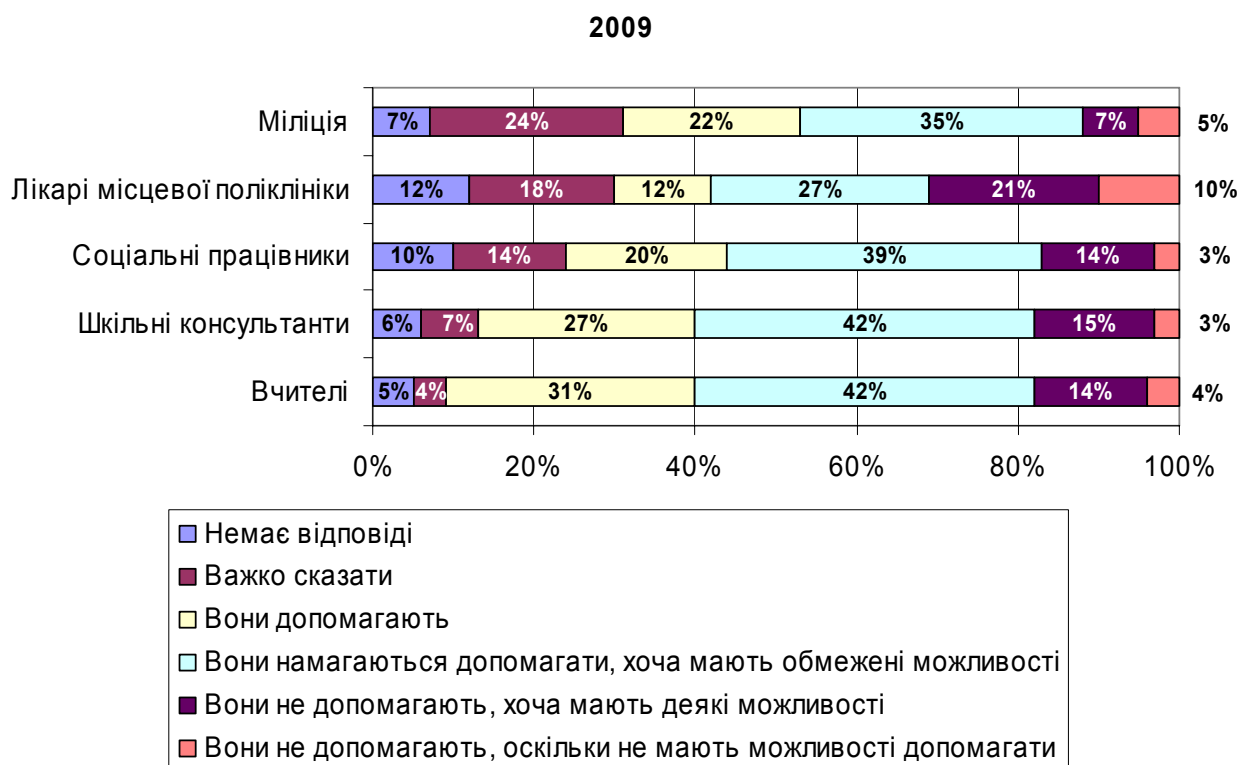
Знаючи точки зору респондентів щодо компетентності та відповідальності кожної інституції, варто було їм запропонувати оцінити ступінь виконання інституціями своїх завдань. Отже, вчителів попросили оцінити допомогу, яка надається кожною професійною групою дітям, з якими жорстоко поводяться в їхніх сім'ях (Діаграма 24).

Найбільша частка респондентів вважає, що зазначені в анкеті професійні групи намагаються допомагати або дійсно надають допомогу дітям. Як вчителів, так і шкільних консультантів було оцінено найбільш позитивно; приблизно 73% та 70% суб'єктів вважають, що вони намагаються допомогти або дійсно надають допомогу, незважаючи на їхні обмежені можливості! Однак, варто зазначити, що порівняно з опитуванням 2005 року, у 2009 році як малоімовірно, щоби респонденти вважали,

що вчителі та шкільні консультанти намагаються допомогти (з 50% та 48% у 2005 році до 42% та 42% у 2009 році), так і малоімовірна їхня відповідь, що вони дійсно допомагають (з 37% та 38 до 31% та 27%). Це важливо, якщо зважити на той факт, що вчителі мають безпосередній контакт із цими двома професійними групами. Єдина професійна група, яку оцінили більш позитивно, ніж в опитуванні 2005 року – міліція (52% та 57%, відповідно). Суб'єкти були найбільш критичні відносно медичних фахівців (лікарів) у місцевих поліклініках (21% респондентів позначили відповідь: “Вони зовсім не допомагають, хоча мають деякі можливості” – збільшення на 15% порівняно з попереднім опитуванням). Оцінюючи цю професійну групу, багато суб'єктів позначили відповідь: “Вони зовсім не допомагають, оскільки не мають можливості допомагати”.

Варто зазначити, що відсоток відповіді: „Вони намагаються допомагати, хоча їхні можливості обмежені” знизився майже за всіма професійними групами (окрім міліції, яку було краще оцінено, ніж у 2005 році). Таким чином, респонденти оцінюють готовність фахівців допомагати дітям. Як вони оцінюють їхні знання?

Діаграма 24. Оцінювання допомоги, яку пропонує кожна професійна група дітям, з якими жорстоко поводяться в їхніх сім'ях (%).

Оцінювання знань кожної професійної групи стосується оцінювання допомоги, яку вона надає дітям. Взаємозв'язок між знаннями про жорстоке поводження з дітьми та якістю допомоги, яку надають фахівці, є безперечним, і вчителям це добре відомо.

Як і при оцінюванні якості допомоги, яку надають дітям, шкільні консультанти і психологи сприймаються як “вищий клас” у розпізнаванні випадків жорстокого поводження з дітьми (Таблиці 3 та 4). Так само, міліціонерам поставили найгірші оцінки з огляду на їхні знання про виявлення/розпізнавання випадків насильства (“У них відсутні знання”: з 23% у 2005 році до 17% у 2009 році). Найбільша позитивна зміна спостерігалася в сприйманні респондентами знань лікарів місцевих поліклінік про жорстоке поводження з дітьми – у рамках дослідження 2009 року більше вчителів висловили позитивні думки щодо знань лікарів про виявлення жорстокого поводження з дітьми (оцінюючи їх як “достатні”; збільшення з 18% до 28%), а відсоток відповідей: “Вони мають деякі, але недостатні знання” значно знизився (з 42% до 33%). Так само, як і в попередньому опитуванні, вчителі оцінили самих себе досить поблагливо, хоча без надмірного оптимізму; найчастіше відповіддю на запитання

стосовно знань своїх колег про розпізнавання жорстокого поводження з дітьми була: “Вони мають деякі, але недостатні знання” (56%).

Думки вчителів щодо знань різних професійних груп про інтервенції/втручання у випадках жорстокого поводження з дітьми істотно не змінилися. За словами респондентів, як шкільні консультанти і психологи, так і соціальні працівники мають достатні знання (53% та 48% з 29% та 42% в опитуванні 2005 року); вчителі мають “деякі, але недостатні знання” (56%), а лікарі, які працюють у лікарнях, цілком імовірно, вважаються такими, що не знають, як втручатися (10%). Думки респондентів щодо міліції залишилися майже незмінними – хоча зараз більше вчителів оцінюють їхні знання позитивно (“Вони мають достатні знання”: 27% у 2009 році, тобто, на 3% більше, ніж 4 роки тому); також, менше суб’єктів обрали відповідь: “Вони не мають знань” (2%). Відповіді вчителів свідчать, що зусилля щодо зниження рівня жорстокого поводження з дітьми були би найефективнішим, якби шкільні консультанти і психологи співпрацювали із соціальними працівниками, з першими двома групами у виявленні або ідентифікації випадків жорстокого поводження з дітьми, та третьою групою для сприяння проведенню інтервенцій/втручання.

	Мають достатні знання		Мають деякі, але недостатні знання		Не мають знань		Важко сказати		Немає відповіді	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009
Міліція	8%	18%	42%	34%	23%	17%	20%	25%	7%	6%
Лікарі місцевих поліклінік	18%	28%	42%	33%	11%	9%	19%	24%	11%	6%
Лікарі з лікарень	20%	27%	43%	33%	11%	9%	16%	24%	11%	7%
Соціальні працівники	41%	49%	37%	24%	3%	5%	9%	16%	11%	5%
Шкільні консультанти і психологи	27%	55%	51%	31%	4%	3%	2%	7%	7%	4%
Вчителі	24%	43%	56%	37%	3%	5%	9%	10%	7%	5%

Таблиця 3. Оцінювання знань різних професійних груп про виявлення/розпізнавання випадків жорстокого поводження з дітьми (%).

	Мають достатні знання		Мають деякі, але недостатні знання		Не мають знань		Важко сказати		Немає відповіді	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009
Міліція	24%	27%	31%	37%	11%	9%	23%	20%	11%	8%
Лікарі місцевих поліклінік	13%	23%	33%	33%	13%	8%	29%	28%	12%	8%
Лікарі з лікарень	19%	25%	31%	32%	16%	10%	24%	25%	10%	9%
Соціальні працівники	42%	48%	33%	25%	4%	6%	13%	14%	9%	7%
Шкільні консультанти і психологи	29%	53%	40%	29%	8%	5%	14%	9%	10%	6%
Вчителі	28%	40%	42%	38%	9%	4%	12%	11%	10%	7%

Таблиця 4. Оцінювання знань різних професійних груп про способи втручання у випадках жорстокого поводження з дітьми (%).

Для повноти картини, респонденти відповіли на декілька запитань щодо проблем, які належать до надання допомоги дітям-жертвам насильства (Таблиця 5). За словами більшості вчителів, так часто буває, що вироки кримінального суду є надто поблажливими (44%), відсутня можливість ізолювати правопорушника від жертви (41%), і відсутня можливість забезпечити лікування для правопорушника (37%). Ці дані викликають велике занепокоєння, однак, можна побачити позитивну тенденцію – на більшість запитань відсоток відповіді “часто” знизився на аж до 13% (“Відкликання повідомлення про правопорушення особою, яка доповіла про це (незважаючи на фактичне жорстоке поводження”). Оцінювання решти, зазначених в анкеті ситуацій, пов’язаних здебільшого із процедурами повідомлення про правопорушення та проведення допиту, є дещо кращим (найчастіше, респонденти обирали відповідь “інколи”). Варто зазначити, що великій групі суб’єктів важко було оцінити ці ситуації.

Таблиця 5. Оцінювання заходів, вжитих у процесі надання допомоги дітям-жертвам насильства. Чи вважаєте ви, що в процесі втручання у випадки жорстокого поводження з дітьми, трапляються наступні проблеми:

	Часто		Інколи		Майже ніколи		Важко сказати		Немає відповіді	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009
Неспроможність міліції втручатися, коли отримано повідомлення про випадок жорстокого поводження з дитиною	27%	16%	34%	39%	11%	12%	23%	30%	6%	3%
Відкликання повідомлення про правопорушення особою, що доповіла про це (незважаючи на фактичне жорстоке поводження)	28%	15%	42%	35%	2%	7%	20%	38%	8%	3%
Припинення справ прокуратурою (незважаючи на фактичне жорстоке поводження, якого зазнала дитина)	18%	19%	30%	22%	13%	9%	30%	45%	9%	5%
Невідповідні умови та процедури опитування дітей	30%	22%	18%	18%	3%	8%	41%	48%	9%	5%
Відсутність можливості ізолювати правопорушника від жертви	46%	41%	19%	19%	5%	9%	23%	28%	7%	4%
Відсутність можливості забезпечувати лікування для правопорушника	46%	37%	18%	15%	3%	5%	23%	35%	11%	6%
Надто поблажливі вироки правопорушникам, які вчинили жорстоке поводження з дитиною	47%	44%	17%	24%	2%	4%	26%	24%	7%	5%

Неспроможність виконувати рішення суду у справах сім'ї	28%	22%	25%	27%	6%	4%	33%	43%	9%	5%
Дуже довгі розслідування та судові процедури	39%	34%	24%	16%	3%	2%	24%	43%	9%	2%

Як допомогти? Стратегії надання допомоги дітям на думку респондентів.

Запитання відносно політики щодо жертв і правопорушників, які вчинили жорстоке поводження з дитиною, були важливими компонентами опитування.

Респонденти були найбільш однотайними у своїх ставленнях до батьків, підозрюваних у сексуальному насильстві над своїми дітьми; 70% відповіли, що слід ізолювати підозрюваного від сім'ї, доки не буде з'ясована справа (Таблиця 6). Одночасно, приблизно 48% вчителів не погоджуються із твердженням, що "слід завжди намагатися тримати дитину в сім'ї, незалежно від поведінки її батьків".

Суб'єкти також погоджуються – хоча менш однотайно – що багато дітей страждають через відсутність реагування на жорстоке поводження з дитиною і погане координування допомоги, яку пропонують дитині, при цьому інституції, які надають допомогу, рідко співпрацюють в процесі втручання.

Таблиця 6. Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що:

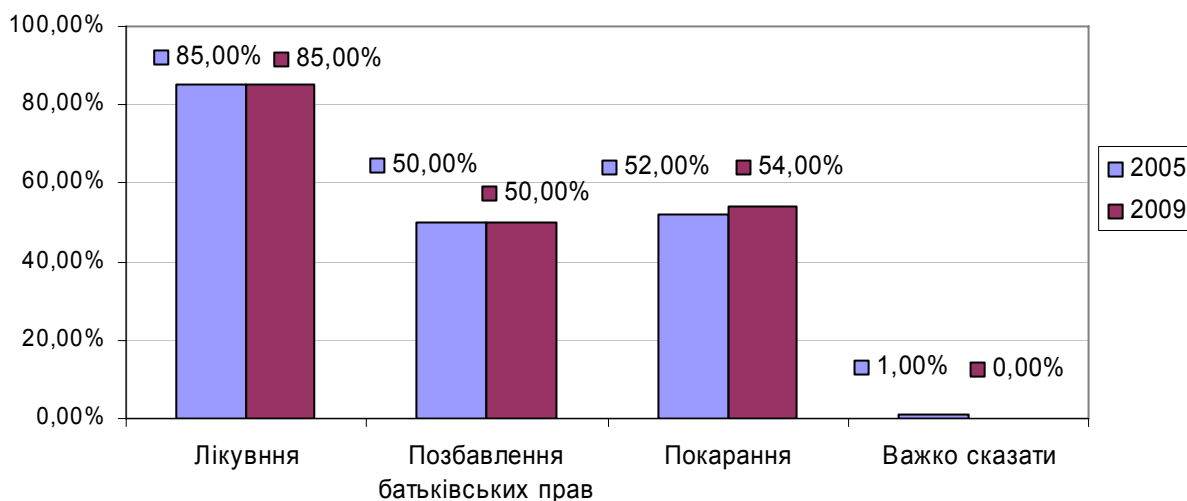
	Безперечно так		Скоріш так		Скоріше ні		Безперечно ні		Важко сказати		Немає відповіді	
	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009	2005	2009
слід завжди намагатися тримати дитину в сім'ї, незважаючи на поведінку її батьків"	4%	6%	17%	20%	42%	48%	15%	6%	15%	18%	7%	2%
слід ізолювати підозрюваних у сексуальному насильстві батьків від сім'ї до того часу, поки справу не буде завершено	77%	70%	10%	23%	2%	2%	2%	1%	6%	1%	4%	2%
багато дітей страждають від насильства в сім'ї, оскільки інші не реагують на це	21%	17%	47%	55%	12%	11%	3%	3%	11%	11%	5%	3%
інституції у справах захисту дітей рідко співпрацюють одна з одною	23%	16%	39%	42%	11%	9%	0%	1%	21%	29%	5%	4%

Оцінюючи політику по відношенню до тих, хто вчинив жорстоке поводження з дитиною (Таблиця 5), вчителі мали різні позиції щодо лікування правопорушників. Це є важливим аспектом зниження рівня жорстокого поводження з дітьми, що визнається суб'єктами: більшість з них (85%) вважають, що слід забезпечувати лікуванням батька, який допускає насильство, але тільки у випадках сексуального насильства. Вчителі наголосили на відсутності лікування для правопорушників, які вчинили фізичне насильство (Діаграми 25 та 26). Лише 14% респондентів вважають,

що слід тільки покарати батька з насильницькою поведінкою, тоді як покарання та лікування підтримуються 81% респондентів!

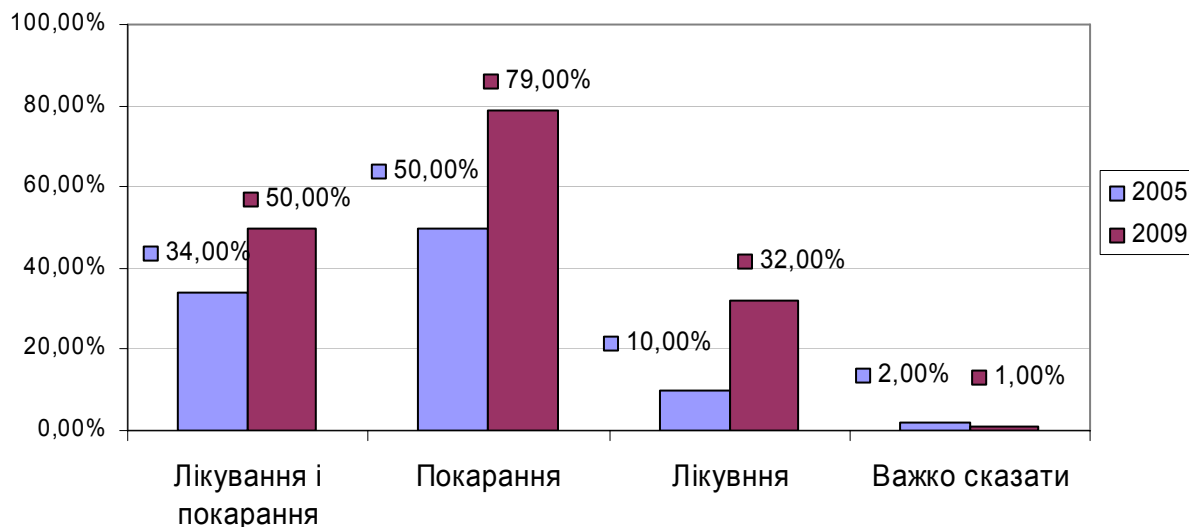
Що стосується особи, яка вчинила сексуальне насильство, протягом останніх 4 років відсоток респондентів, які підтримують лікування, залишається незмінним (85%), тоді як частка тих, хто підтримує покарання, трохи збільшилася (з 52% до 54%). Це свідчить, що респонденти вважають батьків, які здійснюють насильство над своїми дітьми, людьми, які потребують допомоги, а не правопорушниками!

Підтримані способи поводження з батьками, які вчинили сексуальне насильство над своїми дітьми.

Діаграма 25. Підтримані способи поводження з батьками, які вчинили сексуальне насильство над своїми дітьми.

Підтримані способи поводження з батьком, який вчинив фізичне насильство

Діаграма 26. Підтримані способи поводження з батьком, який вчинив фізичне насильство (який тяжко побив свою дитину, спричинюючи фізичні ушкодження).

Висновки

- Половина дорослого населення України вважає, що застосування тілесного покарання виправдано у деяких ситуаціях.
- На думку вчителів, шльопання дитини як покарання є найчастішою формою жорстокого поводження з дитиною в Україні.
- Кількість вчителів, які вважають, що дитина є власністю батьків, тому вони можуть приймати рішення щодо дитини, скорочується.
- Більшість вчителів вважають, що тілесне покарання є принизливим для дитини, і трактують застосування тілесного покарання як ознаку того, що батьки не вміють добре виховувати дитину.
- За останні 4 роки, схвалення вчителями побиття дитини знизилося вдвічі.
- 65% вчителів стверджують, що вони завжди втручаються у випадки жорстокого поводження з дитиною. Майже один з п'яти вчителів ніколи не вживає будь-яких заходів. Їхня бездіяльність є результатом розпорошеної відповідальності за безпеку дітей (між батьками, вчителями, співробітниками різних інституцій і членами сім'ї); вчителі не вважають себе відповідальними за заходи у таких випадках. Іншою причиною є відчуття безпорадності.

- Дві третини вчителів вважають, що значною мірою можна попередити проблему жорстокого поводження з дітьми.
- 80% вчителів підтримують законодавчу заборону застосування тілесного покарання дітей.
- Вчителі дедалі більше висловлюють позитивні думки щодо інституційної допомоги для дітей-жертв насильства, хоча існуючі служби все ще складають меншість.
- Кількість вчителів, які вважають, що шкільні консультанти і психологи допомагають або намагаються допомагати дітям, незважаючи на їхні обмежені можливості, значно знизилася. Допомогу, що надається центрами соціальних служб, лікарями в місцевих поліклініках і міліцією, було оцінено найменш позитивно.
- Відповідно до більшості вчителів, часто так трапляється, що розслідування і судові провадження є розтягнутими, вироки є надто поблажливими, а рішення судів у справах сімей не виконуються належним чином.
- За останні 4 роки, частка вчителів збільшилася, які підтримують забезпечення лікуванням батьків, які здійснюють насильство, (осіб, які вчинили сексуальне насильство над дітьми), тоді як частка тих, хто підтримує тільки їх покарання, зменшилася.